

Dr. Anton Dermota, slovenski politik, pravnik in publicist (1876–1914)

Aleš Primožič



Dr. Anton Dermota (1879–1914).

"To sicer kratko življenje je imelo vsebino. Ta vsebina pa je bila bogata. Danes še ne moremo vedeti, koliko zla je storila njegova smrt nam vsem, ki ljubimo to bedno zemljo, ki nam je podarila življenje. In nehote se človek vpraša: Kaj je res zakleto, kaj je res vsakdo, ki mu je dano ustvariti kaj velikega, obsojen k prezgodnji smrti?"

Toda i to, kar nam je v tej kratki človeški dobi ustvaril Anton Dermota, je bogastvo. To bogastvo bi se moralo zbrati in podati onim, ki še pridejo, da se bodo mogli bojevati na težki poti do cilja, to je cilja poštenega in etičnega človeka v moderni človeški družbi.

In kadar nas zanese korak tja na solnčno goriško pokopališče, kjer smo položili neme telesne ostanke Antona Dermote v senco visokih cipres, naj bo v naših dušah jasno, da tu počiva le to, kar je bilo na njem in v njem umrljivega."

(Albin Prepeluh, psevd. Abditus, v nekrologu premrlemu prijatelju. Objavljen je bil v dvojni julijski in avgustovski številki revije Naši zapiski leta 1914, ki je bila v celoti posvečena spominu, življenju in delu dr. Antona Dermote.)



Rojstna hiša
dr. Antona
Dermote v
starem delu
Železnikov.
Foto: Aleš
Primožič

Letos mineva 105 let od smrti dr. Antona Dermote, slovenskega politika, pravnika in publicista, v prvi vrsti pa našega rojaka iz Železnikov, ki je leta 1914 v najbolj ustvarjalnem obdobju življenja komaj 38-leten umrl v Gorici, kjer je služboval kot advokat. Prav je, da ob tej priložnosti v našem zborniku obudimo zgodovinski spomin, ga kljub časovni odmaknjenosti поблиže spoznamo in se skozi perspektivo zapiskov njegovih prijateljev, somišljenikov in sodobnikov ob preučevanju njegovega udejstvovanja in zapisane literarne zapuščine tudi bolje seznanimo z obdobjem, v katerem je delal, ustvarjal in živel.

Rodil se je 1. januarja leta 1876 v znani usnjarski družini Dermota, katere začetnik je bil v Železnikih Jurij Dermota, sem priseljen v začetku tridesetih let 19. stoletja. Izhajal je iz močne usnjarske rodbine v Škofji Loki, ki je tam na prelomu 18. in 19. stoletja imela v lasti kar šest usnjarskih hiš, obrt pa se je v vsaki od njih prenašala iz roda v rod. Vendar se je mladi leta 1812 rojeni Škofjelčan Jurij, hišni tradiciji navkljub, odločil oditi na svoje in je obrt prenesel v Železnike, kjer je ustanovil lasten usnjarski obrat, ter se leta 1834 poročil z domačinko Marijo Košmel, s katero sta imela kar osem otrok.

Njegov naslednik je bil sin Jakob (1843–1908), prav tako usnjarski, ki so se mu v zakonu z ženo Frančiško, rojeno Klemenčič, iz Dražgoš (1851–1923) rodili štiri otroci. Trije so bili sinovi: prvorojeni Anton, jubilant, o katerem teče beseda v našem pri-



Družinska fotografija Dermotovih: oče Jakob in mama Frančiška z otroki Jakobom, Mihom, Marijo in Antonom, ki stojijo od leve proti desni. Foto: arhiv Aleša Primožiča

spevku, drugi po starosti Jakob in najmlajši Miha, tretjerojena pa je bila hčerka Marija. Anton se ni poročil in je ostal sam, saj naj bi na očetovo gorečo željo oblekel posvečeno mašniško oblačilo in postal duhovnik. Vendar je bila njegova odločitev drugačna; čeprav po naravi tihega in skromnega, a čvrstega in predvsem neizprosne značaja, je proti volji staršev odpotoval v Prago in na tamkajšnjem vseučilišču vpisal pravne študije, medtem ko je njegov nekaj mlajši brat Jakob ostal doma. Izučil se je za usnjarja in nadaljeval z delom v domači usnjarni. Prevzel jo je od očeta, kot dober gospodar in napreden podjetnik postavil podjetje na trdne temelje, ga elektrificiral z lastno elektrarno ter obrat občutno razširil in zaposlil večje število delavcev, domačinov iz Železnikov. Usnjar je, tako kot brat Jakob, postal tudi najmlajši Miha, ki je družinsko obrt nadaljeval v Gornji Radgoni, kamor se je preselil, potem ko je kraj leta 1907 postal trg, in si tam tudi ustvaril družino. Sestra Marija pa je zaradi prepovedane ljubezni leta 1908 razočarana odšla za nuno v osrednji samostan Družbe usmiljenih sester sv. Vincencija Pavelskega v Ljubljani. Starša sta namreč njeni zvezi

z Mlakarjevim Janezom, tako rekoč sosedovim fantom s Fužince, zaradi njegovega stanu, bil je namreč "le" pleskar, ostro nasprotovala. Postala je sestra Kandida Dermota in po 18 letih pokorjenja za samostanskimi zidovi zaradi grehov, ki jih ni nikoli storila, umrla za posledicami tedaj smrtonosne pljučne bolezni v 44. letu starosti.

Anton, najstarejši od štirih otrok, v konservativnem duhu domačega okolja vzgojeni doktor prava, politik socialist in publicist, pa je živel in delal za svoje mladostne cilje in ideale, vse dokler ga ni mnogo prezgodaj, pri komaj 38 letih, 3. maja leta 1914 pokosila bolezen. Tudi zanj je bila, tako kot za njegovo sestro Marijo 12 let pozneje, usodna neozdravljiva bolezen, tuberkuloza.

K večnemu počitku so ga položili v zavetje cipres tedanjega goriškega pokopališča na Blančah, ki so ga meščani Gorice uporabljali le še do leta 1916, ko ga je vihra prve svetovne vojne skoraj popolnoma uničila.

Ker posmrtnih ostankov dr. Antona Dermote ni po tistem nihče ekshumiral in pokopal drugam, počiva danes brez spominskega obeležja na neznani



Monumentalno goriško pokopališče Na Blančah (na fotografiji v spodnjem levem kotu), kamor so k večnemu počitku položili od bolezni izmučeno Dermotovo telo. Na fotografiji je v sredinski diagonali viden celoten kilometrski kostanj drevored od mesta do impozantnega pokopališkega vhoda s propilejami. Na nasprotni, izhodni strani pokopališča so stali stavba z mrtvašnico in prostori za pokopališkega čuvaja, vmes je bila na dveh tretjinah pokopališke poti poslovnim obredom namenjena kapela. Foto: svetovni splet



Ko je v šesti soški bitki italijanska vojska (v noči na 9. avgust 1916) s topovi obstreljevala avstro-ogrske položaje vzhodno od mesta Gorica, so številne granate padle na pokopališče Na Blančah in ga 36 let po pričetku uporabe skoraj popolnoma uničile. Obnove sicer nadvse impozantnega pokopališča se niso nikoli lotili in tudi uporabljali ga niso nikoli več. Foto: svetovni splet



Spominska plošča na Dermotovi rojstni hiši Na plavžu 11 v Železnikih. Foto: Aleš Primožič

lokaciji v centru mesta Nova Gorica, nekje med stičišči Erjavčeve (tedaj imenovane Via Campo Santo ali Pokopališka ulica, ki je skozi kilometrsko alejo kostanjevih dreves vodila iz mesta do pokopališkega vhoda z veličastnimi propilejami), Delpinove, Kidričeve in Gregorčičeve ulice. Zato pa je Muzejsko društvo Železniki leta 1979 ob 65. obletnici smrti na rojstni hiši dr. Antona Dermote z današnjim naslovom Na plavžu 11 v gorenjem koncu Železnikov (v obdobju njegovega življenja se je hišni naslov glasil Železniki 32) postavilo vzdignjen pomnik v obliki spominske plošče.

Prvi začetki

Anton Dermota se je rodil na novega leta dan, 1. januarja 1864, v Železnikih, v dokaj premožni usnjarski kmečki družini, kot sem na kratko omenil že uvodoma. Premogel je vse tiste lastnosti, ki neka-ko same po sebi pritičejo klenemu kmečkemu rodu: "Bil je visoke, koščene postave, na zunaj trd in samosvoj, v svoji notranjosti pa blag in pošten človek, nesebičen in brez kakršnega koli hinavstva. Predvsem pa je bil bistre glave in odprt do soljudi, kar je v svojem sicer kratkem življenju mnogokrat tudi dokazal." S temi besedami je Toneta, kot so ga klicali domači, leta 1914 v spominski številki socialne revije Naši zapiski označil dr. Dragotin Lončar, njegov najbližji prijatelj, s katerim sta se seznanila še kot srednješolca na klasični gimnaziji v Ljubljani. Tja so ga starši poslali po zaključeni osnovnošolski pripravi v domačem kraju, ki je sledila letom brezskrbnega ranega otroštva v varnem zavetju doma in ljubečih staršev, in prav v Ljubljani je v letih od 1889 do 1896 z maturo končal osem razredov gimnazije. V dijaških letih je navezal prve stike z generacijo t. i. findesieclovc¹. Najbolj znani evropski sopotniki fin-de-siècla in z njim povezane dekadence so bili nemški filozof Friedrich Nietzsche, avstrijski slikar Gustav Klimt, francoski literat Charles Baudelaire in tudi irski univerzalni umetnik Oscar Wilde, medtem ko so bili slovenski findesieclovcji mladeniči

Dermotovih let, ki so se poleg vstopa v novo stoletje pripravljali Slovencem odpreti vrata tudi v novo obdobje družbenega življenja. V prvi vrsti je to bila štiripersna deteljica slovenske moderne Ivan Cankar, Dragotin Kette, Josip Murn in Oton Župančič, pa upodabljajoči umetniki – impresionisti z Rihardom Jakopičem in Ivanom Groharjem na čelu, kritična znanstvena misleca Ivan Prijatelj in France Kidrič ter socialistični politiki Anton Kristan, Albin Prepeluh in že omenjeni Dragotin Lončar.

Dermota se je iz bližine literatov dijaškega literarnega krožka Zadruga že tedaj vse bolj oddaljal v razmišljanja o problemih življenja in človeške družbe ter se izpopolnjeval pod vplivom takrat nadvse modernih socialnih nazorov svojega rojaka iz Selške doline, Janeza Evangelista Kreka. Samosvoj in trd na zunaj, v svoji notranjosti pa blag in pošten, brez sebičnosti in hinavstva, kot ga je opisal Dragotin Lončar, je že v mladeniški družbi odkrito nastopal proti nestalnim značajem, ki so sčasoma postajali vse bolj nedovzetni za razlikovanje med napredkom in nazadnjaštvom.

Čeprav sta starša želela drugače, odšel naj bi namreč v semenišče in postal duhovnik, Tone njune želje ni uslišal in je na praški Karlovi univerzi vpisal pravne študije. Poleg dejstva, da je staršema nasprotoval, je bila njegova izbira za tiste čase precej drzna in neobičajna, saj so se slovenski maturanti v takratni avstro-ogrski monarhiji po navadi odločali za študij na dunajskem ali vsaj graškem vseučilišču, peščico tistih, ki so si za mesto študija vseeno izbrali Prago, pa so kdove zakaj označili za idealiste. V Pragi je poleg študija obiskoval tudi filozofska in sociološka predavanja Tomaša G. Masaryka, ki so nanj pritisnili neizbrisen pečat in ga zaznamovala za vse življenje. Predvsem pa je v stalnem pomanjkanju in odrekanju živel nadvse skromno študentovsko življenje, saj mu zaradi zamere, da ni odšel v semenišče, od doma niso pošiljali prav nikakršnih sredstev in se je bil zato prisiljen preživljati tudi s prevajanjem različnih del iz češke literature. Takole je težko obdobje njegovega življenja opisal dr. Vladimir Jelovšek iz Zagreba, kasnejši soprog Zofke Kvedrove in zdrav-



Ivan Prijatelj (1875–1937),
literarni zgodovinar in
prevajalec, teoretik in esejist.
Foto: svetovni splet



France Kidrič (1880–1950),
literarni zgodovinar,
prešernoslovec, teoretik in esejist.
Foto: svetovni splet



Anton Kristan (1881–1930),
politik in organizator delavskega
zadružnega gibanja.



Albin Prepeluh - Abditus (1881–1937),
politik, publicist in založnik,
Dermotov prijatelj in zaveznik.
Foto: svetovni splet

nik, s katerim sta se spoznala med študijem v Pragi:

"Kot sin bogatega slovenskega kmeta iz Železnikov na Gorenjskem bi moral Anton Dermota oditi v semenišče, da bi očetu v veselje postal gospod. Pa ni šel! Ločil se je od staršev in od doma ni dobil več niti krajcarja; ponosno je prenašal svojo študentovsko revščino in pomanjkanje. Usmiljene in svobodoume slovenske duše pa so se zavzele za njegov talent in tako je v darovanem, oguljenem plašču hodil k eni družini na kosilo, k drugi na južino; tu je dobil kak prevod za skromen honorar, tam mu je kako dijaško društvo namenilo majhno podporo ... Tudi

za šolnino in izpitne takse je moral pristradati si od ust, ker še vedno ni imponiral svojim staršem. Toda vedno je bil veder in miren. Ni se dal zbegati v svojem vedrem, realnem optimizmu, saj je bil med nami vsemi, ki smo bili vdani Masarykovi učenci, on ves čas najbolj vdan, najiskrenejši njegov učenec – kako da bi potem ne bil v svoji duši umirjen, uravnotežen in veder? Popolnoma se je pomiril s svojim položajem, se zadovoljil s skromnimi drobtinami in vedno našel kakšen belič za knjigo, ki mu je ugajala. Trmi svojega očeta je postavil nasproti železno vztrajnost in energičen značaj; ni omahnil, v redu

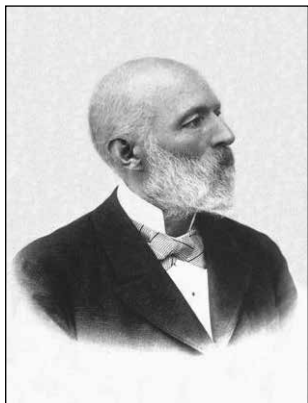
je končal študije in potem mirno, s komaj opaznim nasmehom pokazal očetu svojo doktorsko diplomu. Sam ni nič dal nanjo, toda vedel je dobro, kaj bo pomenila za njega, trdega, neuklonljivega gorenjskega kmeta. In dosegel je svoj namen! Tedaj je oče spoznal, da je mogoče tudi proti njegovi volji in brez njegove pomoči postati cel človek, da, celo gospod. Bila je to zmaga naprednega mladega Slovenca nad predsodki zakrknjene, klerikalne domačije."

Študij v Pragi

V Pragi je Dermota s svojim odločnim, neupogljivim, vendar odprtim in poštenim značajem naletel na gostoljubje in prijateljstvo v marsikateri od praških rodbin. Zatočišče je našel pri pisateljici Gabrieli Preissovi in razumevaločem vseučiliščnem profesorju na medicini dr. Karlu Chodounskem, zdravniku, farmakologu, tudi balneologu in hribolazcu ter velikem ljubitelju slovenskih gora, v tem času pa je za golo preživetje tudi prevajal češke leposlovne spise v slovenski jezik. Povesti s potovanja avtorice Ane Rehakove, prevedene v sodelovanju s študentskim prijateljem, prezkodaj umrlim slavistom Ivanom

Kunšičem, in Mladost Gabriele Preissove je leta 1897 izdala Slovanska knjižnica založnika Andreja Gabrščka, medtem ko je leta 1899 prevedeni Lichtererjev roman *Za resnico* kot podlistek ugledal luč sveta šele po njegovi smrti s pričetkom izhajanja v ljubljanskem časniku *Zarja* v drugi polovici leta 1914.

Kot rečeno, je študent Anton Dermota v Pragi živel v revščini in pomanjkanju, hodil v podarjeni suknji k eni družini na kosilo in k drugi na večerjo, dobil tu in tam kakšen honorar ali pa mu je dijaško društvo naklonilo skromno finančno podporo; še celo denar za izpitne takse si je moral dobesedno pritrpati od ust. Kljub temu pa je tvorno in nadvse živo sodeloval v raznih študentskih organizacijah, in ker je število slovenskih visokošolcev v Pragi zlagoma naraščalo, so se v akademskem letu 1898/99 skupaj z njim organizirali v novoustanovljenem Slovenskem klubu. S številčno rastjo študirajočega članstva pa se je pričela tudi neizogibna delitev na struje, ki ji je s svojimi idejami botroval že omenjeni sociolog in filozof, profesor Tomaš Garrigue Masaryk. Prav zato so se že ob koncu tega akademskega leta člani Slovenskega kluba razšli in prestopili v društvo Šumadija, organizacijo srbskih in hrvaških somišljenikov, ki je tako nenadoma štel kar 183 članov. Osnovna ide-



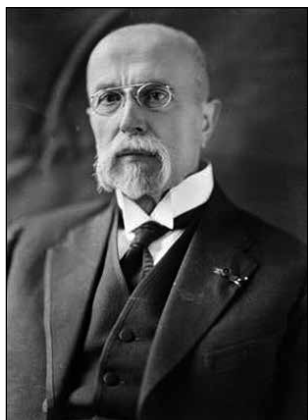
Dermotov praški zavetnik, predavatelj na medicinski fakulteti, prof. dr. Karel Chodounsky (1843–1931). Zdravnik, farmakolog, balneolog, v prostem času navdušen hribolazec in velik ljubitelj slovenskih gora je bil tudi predsednik češke podružnice Slovenskega planinskega društva v Pragi, ki je delovala do leta 1914 in v tistem času zelo pripomogla k razvoju slovenskega in češkega planinstva. Foto: svetovni splet



Gabriela Preissova (1862–1946), češka pisateljica, pri kateri je Anton Dermota med študijem v Pragi našel zatočišče. Foto: svetovni splet

ja njihovega dela je veljala intelektualni in moralni usposobitvi za socialno delo s poudarjeno skrbjo za "malega človeka", saj naj bi po njihovi projekciji prav mali človek predstavljal jedro srbskega, hrvaškega in slovenskega naroda. Pri tem je bila enotnost društvenega članstva le naravna, bolj kot ne samo navidezna posledica njihovega socialnega naziranja in tako je tudi v Šumadiji, predvsem zaradi svetovno nazorskih razlik članstva, kmalu prišlo do razkola.

Poglavitni vzrok konflikta je bil v prvi vrsti nauk predavatelja na Karlovi univerzi dr. Tomaša G. Masaryka, kasnejšega ustanovitelja in prvega predsednika češkoslovaške republike, čigar najbolj goreč pristaš med slovenskimi študenti je bil prav Dermota. Pod vplivom njegovih predavanj o nacionalnih in socialnih problemih je Dermota rasel v radikalnega meščanskega demokrata in doslednega nasprotnika meščanske konservativnosti. Počasi se je razvijal v ostrega kritika bankrotiranega slovenskega liberalizma, mu pri tem odrekel vsakršno podporo in ga skušal s svojim delovanjem čim bolj ovirati v delovanju in potencialnem razvoju. Postal je vodja slovenskih masarykovcev, vrste socialistov, ki so v prvi vrsti razmišljali predvsem o tem, kako bi svojo nekoliko irealistično politično strujo uveljavili doma, na Slovenskem.



Dr. Tomáš Garrigue Masaryk (1850–1937), češki politik, sociolog in filozof, borec za češko avtonomijo v sklopu Avstro-Ogrske in prvi predsednik češkoslovaške republike. S svojimi predavanji je ideološko močno vplival na Antona Dermoto in njegove somišljenike, študente praške univerze. Foto: svetovni splet

V ta namen so 10. septembra 1900 sklicali v Ljubljani prvi shod vseh, ki niso bili zadovoljni s tedanjimi političnimi razmerami na Slovenskem. Poleg študija v Pragi in vsega dogajanja ob njem je namreč tudi samo človeško dozorevanje v Dermoti odkrilo vso zamotanost in brezperspektivnost slovenskih političnih strank, in čeprav je bil po svoji duhovni naravnosti vsekakor bližje liberalni kot pa klerikalni stranki, mu njeno delovanje ni niti malo ustrezalo. S somišljeniki, liberalnimi narodno radikalnimi mladimi intelektualci, je hotel javno izraziti, da jim nobena od takratnih strank ni zadostna in jih nikakor ne zadovoljuje. Zato so po organiziranem drugem shodu 1. januarja 1901 izdali tudi programsko brošuro z naslovom Kaj hočemo, v kateri je bil jasno izpovedan njihov politični cilj. Tako je Dermota stopil velik korak naprej in se skupaj s skupino somišljenikov, večinoma izobražencev praške univerze, opredelil za tedaj najbolj napredno politično formacijo na Slovenskem, za socialno demokracijo in za socializem.

Kot osnovno sredstvo za doseg napredka so socialisti terjali umsko in etično izpopolnjevanje vsakega posameznika, kar naj bi predstavljalo osnovo za ljudsko prevzgojo. Politično delo nujno zahteva politično izobrazbo za zahtevano komponento znanosti, oziroma uma, pri čemer najpomembnejše še zmeraj ostaja socialno vprašanje, ki je stvar etičnosti in kot tako predstavlja drugo od obeh potrebnih komponent, zahtevanih za izpopolnjevanje posameznika. Nacionalno vprašanje masarykovcem ni pomenilo negacije narodnosti, ampak solidarnost in narodnostno strpnost kot sredstvo za doseg skupnih kulturnih interesov, saj je prvenstveno bil in ostal prav klerikalizem njihov glavni filozofski nasprotnik. Liberalizmu so sicer priznavali zasluge za gospodarski in politični napredek, a so ga zaradi potencialnega oponiranja razvoju in posledične reakcionarnosti zavestno odklanjali. Izrekli so se za socializem, natančneje za marksizem kot njegovo moderno obliko, ki želi odpraviti umetno neenakost med ljudmi. Za moralno dolžnost so si postavili podporo socialni demokraciji, ker so bile njene

politične in socialne zahteve po njihovem mnenju večinoma pravične, poleg tega pa je slovenske masarykovce v socialnodemokratske vode vodila že sama dosledna realistična demokratičnost kot njihova osnovna lastnost.

Masarykovec

Bivši slovenski dijaki, ki so na prehodu iz 19. v 20. stoletje postali študenti praške univerze, so v domovini skozi šolske lekcije spoznavali pretežno ideje med dolgoletnim bivanjem na Slovenskem delujočega češkega narodnega buditelja in publicista Jana Vaclava Lega ter njegovega sonarodnjaka, jurista in vodja češkega sokolskega gibanja dr. Jana Podlipnega. Med študijem v Pragi pa so na predavanjih v nasprotju z njima na novo odkrili in bolje spoznali profesorja Masaryka z njegovo globoko etično osebnostjo. Kot so sprejeli nova odkritja in razodetja, tako so se bodoči razumniki, napolnjeni z njegovimi nauki, razdelili v dva tabora: večina je bila proti Masaryku in njegovim idejam, manjšina vseh realističnih in socialističnih študentov pa mu je bila nadvse naklonjena, zato se je med njimi posledično vnel neke vrste ideološki boj. Njegovi somišljeniki so se tesno oklenili drug drugega in se organizirali, nasprotniki pa česa podobnega niso storili. V tej novi organizaciji je Dermota stal v prvih bojnih vrstah, na okopih, kot zagovornik in podpornik Masarykovega pojmovanja narodnega in socialnega vprašanja, ki je zahteval predvsem trezno, natančno in kontinuirano delo, hkrati pa ni pozabljal, da mora vsak najprej izhajati iz samega sebe. Od tod tudi izvira Dermotovo vztrajno poglobljanje v etični in verski problem, do katerega je bila tedaj slovenska posvetna inteligenca povečini neopredeljena, indiferentna.

Ker je moral Masaryk zaradi svojega političnega delovanja začasno prekiniti univerzitetna predavanja, je v vmesnem obdobju z nastopi in predavanji nadaljeval v Slaviji, naprednem češkem akademskem društvu, katerega člani so bili poleg Dermote

v Pragi študirajoči Slovenci Dragotin Lončar, Josip Ferfolja in Zofka Kvedrova, Hrvat Vladimir Jelovšek in še nekateri drugi. Po tistem so se Masaryka slovenski akademiki še bolj oklenili in hodili za njim kakor za apostolom, kot se je v svojih spominih slikovito izrazil Dermotov kolega in prijatelj dr. Josip Ferfolja iz Trsta, ter opis še podkrepil z besedami: "Masaryk nam je bil personificirana resnica in poštenost. Brezobzirno je razkrival laži družabnega življenja, razkrinkoval lažnjivo narodnjaštvo, zahteval pošteno, odkrito narodno politiko v razmerju z drugimi narodi in z vlado, a ravno tako pošteno, odkrito mišljenje in delovanje v zasebnem življenju. Nastopil je posebno proti spolni razbrzdanosti dijaškega življenja in zagovarjal z znanstvenega stališča strogo enoženstvo in enomoštvo za vsakogar. In ko je kakor s secirnim nožem odpiral najskrivnejše kotičke človeške duše, ko je vsakdo videl pred seboj svojo dušo nago, tedaj se je moralo v naših srcih poroditi neomejeno zaupanje in spoštovanje do moža, ki nam je povedal to, česar si sami nismo upali povedati, in nam odkril to, kar smo sami pred seboj skrbno zakrivali. Masaryk nas je ne le pritegnil v svoj krog, ampak nas je tudi združil v neločljivo prijateljstvo. Na njegovih predavanjih smo tudi spoznavali socializem, saj se je Masarykov realizem praktično prekrival s socializmom, le da ni priznaval njegove znanstvene podlage, Marxovega historičnega materializma, svoje aktivnosti in delovanje pa je bolj namenil tistim, nad proletariatom stoječim slojem. Skušal je vzbuditi zanimanje za socialno delo in socialno mišljenje v prvi vrsti med inteligenco, a je obenem vse delavske težnje po izboljšanju gospodarskega in socialnega položaja praktično zagovarjal in tudi znanstveno utemeljeval v knjigah, brošurah in na shodih. Socialistično, organizirano delavstvo je Masaryku na shodih aklamiralo ravno tako kot vsakemu govorniku iz lastnih vrst."

Po vsem povedanem in po zapisanih besedah dr. Ferfolja lahko sklepamo, da je Masaryk s svojim socialnim in filozofskim pristopom na prelomu stoletij ideološko dobesedno zastrupil del v Pragi študirajočih slovenskih naprednjakov, med njimi še

prav posebej Antona Demoto. To skupino praških študentov je zgodovina kasneje označila za "slovenske masarykovce", iz katerih je nastala tudi duhovna organizacija praških Slovencev s somišljeniki Hrvati in Srbi, ki so v treh zaporednih letih izdali tri revije: hrvaško Hrvatska misao (1897), srbsko Novo doba (1898) in slovensko, poimenovano Glas (1899). Njihova temeljna misel je bila, kot že predhodno omenjeno, intelektualna in moralna usposobitev za socialno delo, kar je v prvi vrsti pomenilo skrb za malega človeka, saj naj bi bil prav mali človek jedro in osnovna celica hrvaško-srbsko-slovenskega naroda, enotnost Srbov, Hrvatov in Slovencev pa le naravna posledica njihovega socialnega naziranja.

Začetki političnega udejstvovanja

Dermota je v Pragi prvenstveno seveda pridno študiral, med posameznimi letniki in izpitnimi obdobji pa je našel čas še za mnoga druga, kulturna, politična in literarna udejstvovanja. V letu 1898 je objavljal v že omenjenem glasilu Novo doba in se v svojih prispevkih posvečal predvsem gospodarskim vprašanjem s članki o ustanavljanju konzumnih združenj na Slovenskem. Leta 1900 je kot soavtor sodeloval pri oblikovanju leta kasneje izdane poslanice slovenski mladini, programske brošure z naslovom Kaj hočemo. Med študijem se je tudi seznanil z mnogimi zavednimi, slovansko in socialno usmerjenimi študenti ter profesorji, s katerimi je pristne stike ohranjal vse do svoje prerane smrti.

Avstrijska socialna demokracija, ki je zajemala vse dežele avstrijske polovice avstro-ogrske monarhije, se je bila v devetdesetih letih 19. stoletja prisiljena med drugim boriti tudi z nacionalnimi težnjami, ki so v omenjenih deželah postale kar nekakšna stalnica. Del čeških socialnih demokratov se je od avstrijske matice odcepil in ustanovil svojo narodno socialistično stranko, proti koncu stoletja pa se je novonastala stranka še nadalje reorganizirala z ustanovitvijo socialno demokratičnih strank po posameznih narodnostih. Tako je bila na ustanovnem

shodu 15. in 16. avgusta 1896 v Ljubljani formirana Jugoslovanska socialno demokratična stranka (JSDS), ki je pospešila proces zbiranja slovenskega proletariata v politično moč. Predpono "jugoslovanska" v njenem nazivu so ji nadeli v prvi vrsti zato, ker so bili prepričani, da je "za rešitev iz trenutnega stanja potreben skupen boj vseh jugoslovanskih siromakov". Njeni ustanovitelji so bili mnenja, naj se vsi imenovani "jugoslovanski siromaki" združijo v eno stranko, "ker bi bila vsaka posamezna narodnost sama za sebe preslabotna". Čeprav je bila prvotna zamisel novoustanovljene JSDS, da bi teritorialno zajela tudi celotno Hrvaško, je nato organizacijsko, poleg slovenskih, od hrvaških dežel povezala samo še Istro in Dalmacijo, kar je z drugimi besedami pomenilo nič drugega kot stranko jugoslovanskih dežel v avstrijskem delu habsburške monarhije. Ker je bilo v Dalmaciji delavsko gibanje izrazito šibko, nič kaj dosti močnejše pa ni bilo niti v hrvaškem delu Istre z izjemo Pule, je bila tako JSDS po svojem članstvu in vodstvu v veliki večini slovensko obarvana.

Leta 1897 je bila na kongresu na Dunaju zato pripravljena in sprejeta nova organizacija avstrijske socialne demokracije, po kateri so posamezne stranke obstajale predvsem po narodnostih. Tako so v okviru monarhije delovale bodisi nemška, češka, italijanska ali pa jugoslovanska socialnodemokratična stranka, slovenske pa, jasno, takrat še ni bilo.

Zaključek študija, publicistika in poklicna kariera

Po opravljenih, a formalno še nedokončanih praških študijah se je Anton Dermota vrnil domov in postal pravni praktikant na sodišču v Ljubljani. Ko je obvezno prakso zaključil, je nastopil službo kot odvetniški koncipient v Ljubljani pri dr. Ivanu Tavčarju in vmes za kratek čas nadomeščal obolelega dr. Josipa Kušarja v njegovi odvetniški pisarni v Kranju. Medtem pa je, zvest sebi in svojemu značaju,



Dr. Ivan Tavčar (1851–1923), pravnik, politik in pisatelj, pri katerem je Dermota na začetku svoje poklicne poti v Ljubljani služboval kot koncipient v njegovi odvetniški pisarni. Foto: svetovni splet

opravljal socialno dejavnost in izpolnjeval politično poslanstvo med ljudmi na Slovenskem ter vmes v Celovcu v vojaškem letu 1901/1902 mimogrede opravil še prostovoljno služenje cesarju, ki mu je v zdravstvenem smislu in v nasprotju z vsemi pričakovanji nadvse dobro delo.

Leta 1905 se je začasno vrnil v Prago, kjer so mu ob zaključku študija po absolviranem manjkajočem rigorozu slovesno podelili pravniški doktorski naslov. Tako je s promocijo na praški Karlovi univerzi staršema najboljše dokazal, da je tudi brez duhovne in materialne pomoči od doma mogoče postati gospod. Očetova zakrknjena trma je s tem končno popustila in šele tedaj je mladi pravni doktor Tone prvič po dolgih in že močno oddaljenih otroških letih spet lahko občutil toplino rojstnega doma.

V tem obdobju so njegovo družbenopolitično delovanje v ožji domovini predvsem zaznamovale kaotične razmere v strankarskem dogajanju in nadvse težak položaj Slovencev v letih pred prvo svetovno vojno, pa tudi silovit liberalno-klerikalni spopad na Kranjskem po letu 1908.

Predvsem je mladega pravnika in socialista po duši že skozi celotno dijaško-študentsko in tudi kasnejše, zrelo življenjsko obdobje, vse do njegove prezgodnje smrti kot zvezda stalnica spremljalo neumorno in nadvse plodno publicistično delovanje.

V odlično urejevano češko mesečno revijo *Slovan-ský Přehled*, ki je nosila podnaslov *Zborník esejev*, pisem in poročil iz slovanskega življenja, je dopisoval od njene ustanovitve (oktobra 1898 jo je ustanovil češki slavist, publicist, etnograf in univerzitetni profesor dr. Adolf Černý), vse dokler so mu moči to še dopuščale, njegovi dopisi pa predstavljajo vestno kroniko slovenskega političnega in kulturnega življenja ter delovanja tistega časa. Sodeloval je pri Ljubljanskem zvonu, *Slovanu*, *Narodnem gospodarju*, *Omladini*, *Pokretu* in pisal v socialistične časopise, kot so bili *Delavski list*, *Rdeči prapor* in *Zarja*. Najpomembnejši pečat v publicistiki pa je brez dvoma pustil kot avtor, urednik in ideolog revije slovenskih socialistov *Naši zapiski*.

V volilnem letu 1907 je Dermota nevarno zbolel, zato si je zdravje najprej skušal povrniti z vplivi blagega Kvarnerskega morja in tamkajšnje klime v Voloskem, slikovitem ribiškem in turističnem mestecu pri Opatiji. V tem obdobju se je zaradi zdravljenja zahrbtno tuberkuloze tudi odločil, da bo naslednje leto iz Ljubljane odšel za odvetniškega koncipienta v sončno in klimatsko prijaznejšo Gorico, kjer je nato leta 1912 res odprl lastno odvetniško pisarno v Ulici treh kraljev. Poleg poklicnega dela za lastno eksistenco je z nezmanjšano voljo in prizadevnostjo deloval v okviru socialnodemokratske stranke, pa tudi kot organizator javnega življenja med Primorci v Gorici in v Trstu, kjer je prirejal različna predavanja in ljudske odre, ter vmes vso skrb posvečal tudi *Našim* zapiskom, katerih urejanje je vodil do februarja leta 1913. V reviji je objavljал politične in gospodarske članke, analize in pregleda ter nadaljeval z ostro kritiko negativne ideologije obeh konservativnih slovenskih taborov in njunega ravnanja. Skušal je razrešiti dilemo, kako je ljudstvo pričelo dojemati kapitalizem, ali ga sprejema in kako ga v nasprotnem primeru skuša premagati, ter obenem predstaviti tujemu in domačemu svetu slovenski tip socializma. V polemiki z malodušneži, ki so z različnimi razlogi utemeljevali potop slovenstva v jugoslovanstvu, pa je vedno izražal živo vero v bodočnost slovenskega naroda. Načrtovanih večjih

del o slovenski politični literaturi, o novejših smereh v socializmu in zgodovini delavskega gibanja pa mu zaradi prezgodnje smrti ni uspelo dokončati. V najzrelejših letih je komaj 38-letnemu 3. maja 1914 legel na oči smrtni spanec. Odšel je prezgodaj, a je zapustil vidno sled, so sklonjenih glav ugotavljali njegovi prijatelji socialisti. Dr. Ivan Žmavc, filozof, sociolog in knjižničar, ki je skupaj z Dermoto v letih 1897 in 1898 študiral na praškem vseučilišču, je 6. junija 1914 ob njegovi smrti v spominski številki Naših zapiskov med drugim jedrnat zapisal: "Umrli je mož. Če me pri pogledu na labirint socialnih odnošajev in na omahljivost slabih značajev dandanašnjih ljudi, tudi mojih rojakov, včasih obhaja zoprna čemernost, spominjam se dobrega prijatelja in kremenitega moža Antona Dermote ter se povzbujam: Skušajmo mu biti enaki!"

Selitev v Gorico in prezgodnje slovo

Prav leta 1908, tako rekoč na sam predvečer že omenjenega liberalno-klerikalnega spopada na Kranjskem, se je Dermota iz zdravstvenih razlogov preselil v sončno Gorico, ki je bila s svojo blago, primorsko klimo njegovemu ne najboljšemu zdravstvenemu stanju mnogo prijaznejša od turobne ljubljanskega podnebja. Čeprav je zadnja leta pre-

hodil nešteto poti od enega do drugega kraja po ožji domovini, ko je obiskoval in se srečeval z množico raznovrstnih ljudi, sam ali s prijatelji osvojil prenekatega od holmov in vršacev po gorenjskem in dolenskem hribovju, se zdravstvena slika njegovih pljuč nikakor ni mogla popraviti.

V Gorici se je kot koncipient, odvetniški pripravnik, zaposlil v odvetniški pisarni prijatelja dr. Henrika Tume in pri njem vztrajal, vse dokler ni leta 1912 v Ulici treh kraljev št. 8 (italijansko Via dei Tre Re, po končani prvi svetovni vojni preimenovani v Via XXIV Maggio) odprl samostojno odvetniško pisarno. Ob opravljanju advokature je organiziral različna predavanja, razstave in kulturne dogodke, in če mu ni uspelo najeti dvorane v "liberalnem hotelu", kot so politični nasprotniki zasmehljivo poimenovali hotel Pri zlatem jelenu, kjer je bilo središče družabnega življenja predvsem goriških slovenskih liberalnih krogov, so se prireditve odvijale kar v tistih prostorih Delavskega izobraževalnega društva, v isti zgradbi v ulici Treh kraljev, kjer je Dermota stanoval. Prav na tem naslovu je poleti leta 1912 pripravil prvo slovensko slikarsko razstavo v Gorici, kjer so v tem času izhajali tudi Naši zapiski. Njihovo uredništvo je konec leta 1913 predal v roke dobremu prijatelju dr. Henrikumu Tumi, skupaj z delom klientele svoje odvetniške prakse, ki mu jo je prav tako dobrohotno prepustil. Takrat neozdravljiva pljučna



Ulica Treh kraljev (Via dei Tre Re) v Gorici, kjer je na naslovu številka 8 Dermota stanoval, deloval in imel svojo odvetniško pisarno. Organiziral je celo razstave in razne prireditve in prav tukaj je zaradi bolezni tudi umrl (razglednica). Foto: svetovni splet



Dr. Henrik Tuma (1858–1935), slovenski pravnik, politik, publicist in alpinist, ki je za Dermoto prevzel urejanje Naših zapiskov. Foto: svetovni splet

tuberkuloza pa ga je, milemu podnebu navkljub, vedno bolj načenjala in tako je sredi ustvarjalnega dela komaj 38-leten 3. maja 1914 v Gorici tudi umrl.

Karel Schweiger iz Ljubljane, Dermotov znanec iz praških študentskih dni in skupaj z njim eden od ustanoviteljev revije Naši zapiski, je njun odnos in poslednjo uro ob prijateljevi smrtni postelji čustveno opisal z naslednjimi besedami:

"Nekako okoli letošnjega Novega leta sem zopet prejel od njega pismo, obširnejše nego po navadi. Nisva si pisala ravno pogosto, sem pa tja kako razglednico, a pisma le o posebnih dogodkih v najinem privatnem ali pa v javnem življenju. List me je prijetno iznenadil: bil je pisan tako šegavo, skoro razposajeno, da sem se začudil. In toliko zadovoljnosti, tihe sreče in veselega pričakovanja je dihala iz njega, da sem se razveselil še jaz in sem nemudoma odgovoril v enakem tonu in, zd se mi, da kar na desetih straneh. Čital sem med vrsticami – direktno to ni bilo nikjer rečeno – da je postal po dolgih letih negotovosti, omahovanja in dvomov – srečen ženin. Pisarna je tudi 'šla za silo', čedno hišico si je bil kupil, kako naj bi torej ne bil srečen in zadovoljen tako skromen človek, kakor je bil Dermota! Tudi, ko bi me ne bi bil vabil k sebi tako ljubeznivo, kadar pojdem 'v penzijo', in ko bi mi ne bil obetal tiste svetle sobice in prijazne ročice, ki postreže tudi meni, vsekakor bi bil vesel njegove ženitve. Zakaj vedno se mi

je zdelo, da zanj ne bo dobro, ako ostane sam, zlasti, ko je po bolezni leta 1907 začutil, da se ne bo mogel z ozirom na svoje zdravje posvetiti javnemu življenju tako, kakor je to nameraval prej. Prigovarjal sem mu torej pri vsaki priliki, naj ne posnema mene, in večkrat sem mu pripomnil z evangelistovimi besedami: 'Vae soli!'² Pričakoval sem potem vsak čas poročnega naznanila ali kakega drugega poročila. Ali minul je predpust, minul post in Velika noč – pa nič. No, tolažil sem se, rekši: 'E, kar po svoje, na tihem napravi, pa se nekega dne prismeje k meni v pisarno in mi pokaže ženo, češ: ali si sedaj zadovoljen?' Bil sem čisto brez skrbi zaradi njegovega zdravja; kajti tako čvrstega ga že nisem dolgo videl, kakor takrat, ko je bil zadnjikrat pri meni v Ljubljani povodom Cankarjevega 'veleizdajniškega' procesa. Sploh je bil letošnjo zimo v vsakem oziru tako dobro razpoložen, kakor ga v Gorici še niso videli.

Da je zbolel, in sicer težko, sem zvedel šele dober teden pred njegovo smrtjo. Povedal mi je to dr. Demšar, ki so mu pravili o tem v Železnikih. Zaskrbelo me je in par dni sem bil nenavadno vznemirjen. Potolažil sem se šele, ko mi je zopet dr. Demšar prinesel poročilo, in sicer naravnost od Dermotove matere, da je Tonetu že bolje. Nadejal sem se, da se zopet izkoplje in okreva kakor pred leti. Toda ekspresno pismo, ki sem ga prejel iz Trsta od prijatelja Ferfolje, dne 2. majnika že pozno popoldne, ko sem se že skoro odpravljaj iz pisarne, mi je naenkrat razkrilo vso strašno resnico: Dermota je izgubljen! Drugi dan zjutraj sva se že dobila s Ferfoljo v Nabrežini, od koder sva se, oba potrta in malobesedna, odpeljala v Gorico, kjer nama je bilo usojeno, da vidiva, kako nama umira prijatelj, star, zvest in drag, kakršnega pač ne dobiva več nobenega. Kaj sem čutil stoječ mu ob smrtni postelji, pač ne morem dopovedati. Menil sem, da se zadušim in večkrat sem pobegnil iz sobe. Na srečo je bil Ferfolja trdnjših živcev, tako da je bil gospodičnoma, ki sta stregli bolniku, v veliko pomoč. Bili sta to Tonetova zaročenka in nesojena mu soproga Ema Fon, ki se je mislil poročiti z njo v letošnjem majniku, in nje prijateljica gdč. Pirjevčeva. Jaz sem bil popolnoma brez moči in brez misli.

Pomislite: zunaj je sijal v vsej svoji jarkosti najlepši spomladanski dan, solnce je lilo skozi odprta okna v polnih žarkih, kos je neprenehoma pel na vrtu pri hiši svojo snubno pesem! Le s težavo sem se premagoval, zatiral v sebi jok, ki mi je silil v grlo in odgovarjal bolniku, ki je popraševal še po Župančiču, Cankarju, Kraigherju in njegovem romanu. Na smrt ni niti mislil! 'Samo da se iznebim tega katarja, pa bo dobro, sicer sem pa že sedaj dosti boljši!', je bolj kot sebe tolažil oba prijatelja ob smrtni postelji. Par ur nato je pa umrl, in sicer tako lahke, mirne smrti, kakršne bi si želel i sam sebi. Morda je menil, da zopet samo malo zadremlje. Resnično: smrt je strašna le tistim, ki ostanejo!"

Dr. Josip Ferfolja iz Trsta, s katerim sta se spoznala jeseni leta 1899 v praškem akademskem društvu Slavija, središču naprednih čeških opozicijskih študentov, povečini Masarykovega socialističnega mišljenja, pa je Schweigerjev opis prijateljevega slovesa ganljivo dopolnil: "Bila je prva majnikova nedelja, ko sva se sešla s prijateljem Schweigerjem ob Tonetovi postelji. Krasen solnčni dan v spomladi se je naredil, takšen, kakoršnega zahteva Gorica, ko se hoče veseliti, smejati, vriskati in plesati. Ob tistih dnevih ne pozna Gorica žalosti, vse vre in kipi, živo življenje polje v naravi in povsod sami vedri, veseli obrazi. In takega dne je umiral in umrl Dermota. Dopoldne nismo niti vedeli, da pride do katastrofe še istega dne. Okoli ene popoldne je bil popolnoma pri zavesti. Naslonjen na vzglavju se je pogovarjal z nami, kakor da bi imel le navaden katar, kar je trdil do zadnjega. Še ta katar izplujem, je dejal optimist do zadnjega, potem bo pa dobro.

Govorili smo vse mogoče stvari: o pisarni, politiki, literaturi; zanimal se je za novice v Trstu in Ljubljani. Vprašal sem ga tudi glede testamenta, če ima kaj narejenega. Saj res, pravi, če me zadene kaj človeškega, bo treba tudi to urediti. Ponudil sem mu papir in svinčnik, a ga je odložil, češ, da bo med kosilom sam skiciral posamezne točke. Črez uro sva se s Schweigerjem zopet vrnila, a takrat je bilo že prepozno delati testament. Med kosilom se mu je nenadoma zelo poslabšalo. Bil je sicer popolnoma

pri zavesti, a telesne moči so ga tako zapustile, da smo spoznali, kako so mu ure štete. Bili smo le štirje pri njem, njegova zaročenka Ema Fon, njena dobra prijateljica gdč. Pirjevčeva, Schweiger in jaz. Nekako svečano in mirno je bilo v sobi, vsak je naredil tiho svojo dolžnost, in bilo nam je vsem v olajšavo, da smo sami, brez onega vznemirjajočega hrupa, ki je navaden pri umirajočih. Tone je bil prav do zadnjega pri zavesti in je tudi do zadnjega govoril. Nobena tožba ni prišla iz njegovih ust in zdi se tudi, da ni prav nič trpel. Okoli štirih popoldne si je želel dvakrat zaporedoma mleka in ga je tudi zaužil. Zdelo se nam je, da leži slabo; zato sem ga hotel popraviti, a me je zavrnil z besedami: Oh, pusti, pusti! To so bile zadnje njegove besede. Na to sva ga obrnila skupaj z njegovo zaročenko Emo, a v tem ga že ni bilo več. Izdihnil nama je v rokah. Ugasnil je kakor sveča, ki dogori, brez trpljenja, brez vsakršne krize, ob pol petih popoldne. Ob veličastnosti smrti, ki je nismo pričakovali v tej obliki, smo stali nekaj trenutkov vsi štirje ob Tonetovi postelji nemi, začudeni, kakor da bi se bili hoteli vprašati, če je res umrl in če je mogoče tako umreti ... In potem smo Te pokopali, dragi Tone! Šli smo za Teboj in Tvojim spominom, prijatelji od blizu in daleč. In še sedaj hodimo za Teboj, vsaj tisti, ki smo Ti bili najbližji in najdražji. In v naših spominih boš živel, dokler ne pojdemo tudi mi za Teboj ..."



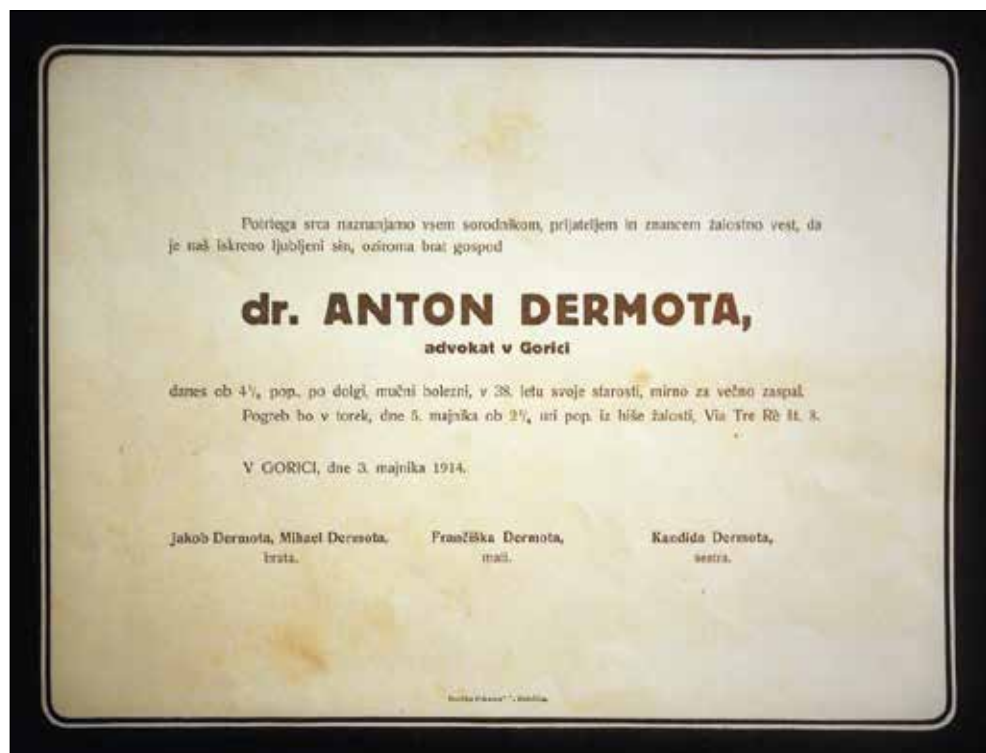
Sopotnik moderne in tudi dr. Antona Dermote:
Oton Župančič. Foto: svetovni splet

Z izbranimi besedami se je od dr. Antona Dermote poslovil pesnik Oton Župančič, ki je v reviji Slovan v kratkih stavkih zelo nazorno orisal njegov značaj in duhovni profil: "Skromna in samozavestna gorenjska narava, ki se nikjer in nikoli ne rine v ospredje, toda povsod in vselej, kadar je treba, je mož na svojem mestu in to mesto je samo po sebi spredaj. Še ko sva bila sošolca na ljubljanski gimnaziji in sočlana v tedanji dijaški Zadrugi, sem občudoval globoko etično resnost in energijo, s katero je spopolnjeval svojo notranjost in se ukvarjal s problemi življenja in človeške družbe. Ni čuda, da je njegovega na stvarnost usmerjenega duha mikal ravno trezni češki narod s svojo trpko umstvenostjo. Mehkejšega slovenskega borca za pravico in resnico je omamila Masarykova humanitarna filozofija. Na tem temelju je iskal resnice v sebi in pravilnega obračuna s svetom brez vsake fraze. Zato je njegov razvoj tako logičen in naraven, njegova beseda, naj jo je izrekel ali zapisal, brez doktrinarskih primesi ali strankarske slepote in njegovo

življenje in delo skupna narodna vrednota."

Janko Šlebinger, bibliograf in literarni zgodovinar, pa je ob Dermotovi smrti v nekrologu, objavljenem v Ljubljanskem zvonu (št. 5/letnik XXXIV), suhoparno zapisal: "V najlepši moški dobi je umrl v Gorici 3. maja t. l. odvetnik dr. Anton Dermota, soustanovnik in mnogoletni urednik socialne revije Naši zapiski. Bil je eden prvih akademično izobraženih inteligentov, ki so stopili v slovensko socialno demokratično stranko, v kateri je užival rajnki velike simpatije. Prevajal je iz češčine za Gabrščkovu Slovansko knjižnico, poslovenil je med drugim Mačarjevo Magdaleno in Lichtererjev roman Za resnico, ki ga priobčuje sedaj Zarja."

Naj bo zapisano tako ali drugače, nekaj po besedah dr. Branka Berčiča zagotovo drži: kratka in naporna je bila pot zorenja Antona Dermote, setev njegovih idej je ostala nedosejana, semena so klila počasi in pognana šele čez dolga desetletja so naslednikom obrodila žetev ...



Osmrtnica dr. Antona Dermote. Foto: arhiv Aleša Primožiča

Naj zato poglavje zaključim z mislijo dr. Berčiča, ki jo je pred davnimi leti zapisal v svojem prispevku v Loških razgledih: "Če njegovo delo ocenjujemo upošteva dobo in razmere, v katerih je živel, smemo brez zadržkov trditi, da je bil dr. Dermota eden najnaprednejših duhov svojega časa na Slovenskem in Selška dolina je lahko ponosna, da nam ga je rodila."

Dermota v očeh in besedi prijateljev in sodelavcev

Prav je, da se po čustvenem opisu Dermotovega slovesa vrnemo nekoliko nazaj, v svetlejšo in bolj optimistično obdobje njegovega življenja, kajti prav Karel Schweiger je svojega prijatelja med njunimi skupnimi druženji slikovito in zelo doživeto opisal v spominski številki Naših zapiskov, ki je izšla takoj po Tonetovi prezgodnji smrti in mu je bila tudi v celoti posvečena. V spominski ediciji lahko med drugim izpod Schweigerjevega peresa beremo takole:

"Seznanil sem se z Dermoto že v Pragi, jeseni leta 1896. Ker sem kmalu potem, spomladi leta 1897 odšel v domovino, ni moglo priti med nama do ožjih stikov, vendar se mi je mirni in trezni mladenič že takrat zelo prikupil. Zbližala sva se potem v Ljubljani ne le s posredovanjem najinih skupnih osebnih znancev in znank, ampak posebno pod vplivom češkega realizma, ki sem se ga bil jaz, kakor tudi Dermota, Lončar, Ferfolja, Anton Kristan in drugi nabrali iz Masarykovih predavanj in spisov, in ki smo ga v mladostni gorečnosti poskušali zanesti tudi na Slovensko, zlasti med mladino. Sklicali smo bili nekaj shodov, prvi se je vršil v Narodnem Domu v Ljubljani ravno na isti dan kakor drugi slovenski katoliški shod. Med udeležniki je bil tudi Zupančič, Prijatelj, Ferjančič, Žirovnik, Regali, gospa Dolinarjeva in nekaj gospodičen: Pečetova, Drenikova in Mila Vdovičeva. Izdali smo tudi – Dermota je takrat služil kot enoletni prostovoljec v Celovcu – znano brošuro Kaj hočemo, ki je povzročila med mladino precej gibanja in vrenja. Vse to, zlasti pa pozneje od Abdi-

tusa (Albina Prepeluha) in Linharta ustanovljeni Naši zapiski so spravili celo vrsto mladih ljudi v ožji krog in prijateljsko razmerje – in v resnici lepi časi so nam bili takrat v Ljubljani. Skupni izleti in večeri, zlasti v Unionski kleti, kjer se nam je večkrat pridružil starina, zgovoren, mladostno živahni in za vsak napredek še vedno dovtetni Vatroslav Holz,³ mi pač ostanejo v najlepšem spominu do konca življenja.

Še skoro bolj nego ljudje naju je s Tonetom zblížala narava. Minila je malokatera nedelja, da bi ne bila mahnila jo kam ven iz mesta. Izogibala sva se pa krajev, kjer tolpe preglasnih, često razgrajajočih nedeljskih turistov človeku pokvarijo ves tisti intimni užitek, ki ga nudi narava svojemu pravemu prijatelju. Oddaljeni kraji s svojimi obširnimi, dremajočimi gozdovi so naju mikali najbolj in pravih planinskih tur sva napravila skupno le malo. Divji Pekel pri Borovnici naju je zvabil večkrat, preplezala sva ga menda prva, razen domačih pastirjev, vsega od prvih slapov do zadnjega, najbolj veličastnega. Tej lepi, samotni soteski sem ostal zvest obiskovalec in ne mine leto, da ne bi večkrat počival in sanjaril ob gorenjem slapu. Tudi lepo Rakitniško planoto sva obiskala in odljudne kraje noter do Cerknice. Žalostna gora, Krim, Vrh sv. Treh kraljev, gozdovi okoli Planine so videli samotna turista, ki včasih vso pot nista izpregovorila, uživajoča vsak zase neizrazno tajinstveno lepoto narave. Šele, ko sva dospela na kraj, kjer sva nameravala počivati, se nama je razvezal jezik: toda govorila nisva samo o turah ali o tem, kar sva imela v nahrbtniku s seboj! Tudi zato mi je bil tako ljub spremljevalec, ki ga sedaj bridko pogrešam. Lepoto Selške doline in gora, ki jo obdajajo, sem spoznal šele v njegovi družbi in pod njegovim vodstvom. In kako rad me je zvabil tja, saj je bil tamošnji rojak! Poznal je vsak vrh, vsako grapo, človeka je pa zlasti v gorenji Selški dolini skoro vsakega ogovoril kot znanca. Da li se Abditus in Jaklič še spominjata, kako smo nekoč po zimi, zdi se mi, da na Svečnico, že v mraku lezli po strmi, zmrzli poti v Dražgoše na veselico Bralnega društva? Dermota, ki je bil že gori, ni hotel verjeti svojim očem, ko nas je zagledal. Povabil nas je bil v šali – mi smo mu

pa dokazali, da se ne ustrašimo vsake malenkosti. No, dobro smo se zabavali tam gori, drugi dan smo pa v Železnikih uganjali visoko politiko, seveda le med seboj in delali naklepe, kako bi dobili v svoje roke neki slovenski tednik, ki si je takrat ravno iskal novega lastnika. V grapi za Železniki mi je, neverjetnemu Tomažu, tudi dokazal, da zna postrvi loviti z rokami.

Nepozaben mi je ostal zimski izlet k zamrzlemu Peričniku. Prejšnji dan je bil planinski ples v Ljubljani. Nisva se ga udeležila, ker sva si hotela privoščiti lepši, čistejši užitek. Ves jutranji vlak, ki vozi na Gorenjsko, je bil poln živahnih planincev. Na vsaki postaji jih je izstopila četica prepevaje in vriskaje. V Kranju so se celo razvrstili v sprevod in njim na čelu s harmoniko sedaj tudi že pokojni dr. Josip Kušar, nekdanji Dermotov nadrejeni v Kranju. Smejala sva se in bila vesela veselih ljudi – zavidala jih pa nisva. Obetala sva si kaj boljšega. In res sva videla čudo: grmeči slap je obstrmel v ogromno, ledeno zagrinjalo, ki je viselo tiho in nepremično raz skalo skoro po vsej njeni širini, iskreč in izpreminjajoč se v jarkem zimskem solncu. Tako sva bila vesela tega redkega prizora ter zadovoljna sama s seboj, da sva pri Šmercu⁴ pila kaj boljšega in več nego sicer. In izlet na Dolenjsko in Gorjance, ko je Dermota prvikrat spoznal in občutil čudovito poezijo vinorodnih krajev! Borne podgorske vasi ob cesti ga seveda niso mogle posebno navdušiti in marsikako zabavljivo je izpustil nanje, on ponosni Gorenjec, rodom iz precej imovitih krajev. Ali že popoldne sredi vinogradov na hribčku za Belo Cerkvijo je začutil nekaj novega. In kaj šele zvečer pri Majzlju v Šentjerneju! Pod brajdo sva sedela, Majzelj nama je nosil po dobri večerji vina naravnost iz soda, da je kar iskre še metalo iz sebe, ozračje je bilo po dolenjsko blago in krotko, luna je sijala na vedrem nebu in naju obsipavala s svojim srebrom skozi gosto listje, nedaleč na vasi so peli fantje, zgovorni Majzelj nama je pripovedoval v svojem prijetnem dolenjskem dialektu zabavne dogodbe – vse to je prevzelo Dermoto, dolgo se ni dal spraviti spat in takrat se mu je porodila želja, da bi šel enkrat z menoj v Belo Krajino na trgatev.

Žalibog, da ni prišlo do tega, kajti vsako jesen naju je kaj zadržalo. Ali govorila sva o tem še na njegovi smrtni postelji! Rahel nasmeh mu je preletel blede, tresoče se ustnice, ko sem mu omenil, da v par dneh steče Belokrajnska železnica in da se nama letošnja jesen menda vendar izpolni želja. Govoril sem, česar sam sebi nisem mogel verovati! Gorjanci, domovina Trdinovih bajk, so mu imponirali zlasti s svojimi bukovimi gozdovi. Takih bukev, to je priznal, ni na Gorenjskem. Trdinove bajke je prebiral s slastjo kakor jaz, zato je poznal že prej po imenu vse tiste kraje: studenec Gospodične, Krvavi kamen, cerkev sv. Miklavža, Jezera, kopice mravljišč ... Oko se mu je isknilo, ko je vse to videl in tudi razglede na prelepo Krško dolino ni mogel prehvaliti. Če me še kedaj noga zanese na Gorjance, me gotovo oblijeje solze ob spominu na tiste dni.

Nameravala sva skupaj tudi v Galicijo, zlasti na Tatre. Toda šel sem sam leta 1905, on pa je moral v Prago, da se končno reši skrbi zaradi zadnjega rigorozna. Menila sva se sicer še potem, da pojdeva pozneje posetit prijatelja Magiero⁵ v Krakovu in pogledat zanimivo Zakopanje na vznožju Tater, ali dvomim, da bi se nama bila uresničila tudi ta namera. Bolezen, ki naju je popadla po vrsti: njega jeseni leta 1907, mene spomladi leta 1908, nama je pobrala zadnje ostanke mladostne podjetnosti. Izpremenila sva se oba; potem ko sva prebila krizo in se telesno zopet opomogla – prejšnja nisva bila več. Nekaj bolezni, nekaj razni neprijetni dogodki, pri Dermoti še skrb za eksistenco, vse to naju je zresnilo – no in leta, leta! Ko se je bil stalno ustanovil v Gorici, glavno zaradi tamošnjega blagega podnebja, sem ga večkrat obiskal. Hodila sva po lepi Goriški okolici, tudi na Brdih sva bila meseca maja ko je vse v cvetju, ali vsaj jaz sem imel ta občutek, to sta bila dva druga človeka. Niti močni 'bric' naju ni mogel pripraviti v tisto razpoloženje, kakšno se je naju polastilo, kedar sva šla v prejšnjih časih kam. Zaključila sva dan navadno, menda celo vselej, Pri Fonu v Solkanu⁶. In meni je bilo žal za nekdanjimi lepimi časi, nezadovoljen in nekako prazen sem se vračal vsakrat v Ljubljano."

Udejstvovanje v društvu Akademija

Plod Dermotovega praktičnega, terenskega delovanja za uresničitev v teoriji oblikovanih načel je bilo ljudsko izobraževalno društvo Akademija, ki je polno zaživelo z ustanovnim občnim zborom 26. oktobra leta 1904 v Ljubljani, nadvse aktivno pa je bilo že pred samo uradno ustanovitvijo. Društvo naj ne bi bilo politično, cilj njegovih ustanoviteljev pa je bil "uveljavljati med Slovenci naprednejše misli, ki dokazujejo svojo narodnost s tem, da so z umskega in npravnega stališča boljše od doslej odločujočih". V pravilih društva je bilo navedeno, "da bo zastavljeni cilj skušalo doseči:

1. s sklicevanjem javnih shodov in sestankov,
2. z izdajanjem izobraževalnih časopisov in spisov,
3. z razširjanjem spisov in knjig med člane,
4. s čitalnicami in knjižnicami,
5. z znanstvenimi in strokovnimi predavanji,
6. s peticijami in spomenicami,
7. s slavnostmi, veselicami, ipd.

Sredstva pa bo društvo pridobivalo s prispevki posameznih članov in z darovi, prebitki zabav, slavnosti, zbirk in podobnega."

Antonu Dermoti, ki je postal tajnik novoustanovljenega društva, v katerem so delovali še podpredsednik zdravnik dr. Ivanom Robido in predsednik politik in pravnik dr. Vladimir Ravnihar, sta bila pri tem vzgoja in izobraževanje kadrov prva in glavna skrb. "Predvsem nam je treba izobrazbe," je poudarjal na ustanovni skupščini društva. "Duhovna obzorja našega ljudstva moramo razširiti in jih poglobiti ... Akademija ni nastala samo radi predavanj, nastala je sploh radi tega, da se v enem središču koncentrujejo vsi življi, ki bi jim bilo do kulturnega dela. Kaj je za nas kulturno delo? Vse, s čimer pobijamo reakcijo. Ker smo za kulturo, smo proti reakciji. In sicer povsod, ne le v tako zvanem javnem življenju, v političnih strankah. Tudi in zlasti zoper reakcijo v našem zasebnem življenju. In to zategadelj, ker je baš zasebno življenje basis (podlaga) javnega. Če nisi v zasebnem življenju za nič, tudi v javnem nisi nič prida ... Vsak posame-

znik izmed nas mora biti boljši, nego so naši reakcionarji. Potem bo boljši naš sistem, naša organizacija bo uspešnejša."

Prav zato so se ustanovitelji s polno paro lotili organizacijskega dela in še pred jesensko uradno ustanovitvijo društva angažirali kopico odličnih domačih predavateljev, prav vseh po vrsti tudi bodočih članov Akademije. V obdobju od 7. februarja do 23. junija 1904 so tako širom Slovenije pripravili številna predavanja, ki so jih v letih po uradni ustanovitvi Akademije še popestrili in jim s svojim sodelovanjem dodali mednarodno noto tudi priznani zagrebški vseučilišni profesorji. Med drugimi je eno od prvih predavanj potekalo 19. marca 1904 v Dražgošah (predavatelj Anton Dermota, tema: Sodišče in Kakšen naj ne bo človek pred sodiščem), nadaljnjih pet pa se je v obdobju od 10. aprila do 19. junija istega leta zvrstilo tudi v Selcih. Teme so bile različne (O prisegi pred sodiščem, O raznih volilnih pravicah, O Japoncih, O alkoholizmu in O vplivu vode na površje zemlje), kot so bili različni tudi predavatelji, vsi člani Akademije in strokovnjaki na svojih področjih: dr. Vladimir Ravnihar, dr. Konrad Vodusek, prof. Robert Kenda, dr. Ivan Robida in prof. Ivan Franke.

Dermota je v Naših zapiskih, ki so pod silo kadrovskih in siceršnjih razmer postali tudi nekakšno društveno informacijsko in kronološko glasilo, o obdobju delovanja v Akademiji pomenljivo zapisal: "Klic po univerzi na Slovenskem se vedno ponavlja. Zadoni in se izgublja, pa je zopet mirno nad vodom. Tega klica ni dolžan nihče upoštevati, ker ga ne more nihče smatrati resnim. In res ga tudi nihče ne upošteva. Da se je toliko in toliko tisočakov odločilo za osnovo vseučilišča v Ljubljani – ali kjer že hočete, s tem ni še doprinešen noben dokaz o resnobi našega klicanja in zahtevanja. Kajti prvi predpogoj za osnutek in trajni in častni obstoj univerze na Slovenskem niso gmotna sredstva, ni denar, ampak duševni fond. Ljudje in znanstvena literatura sta prva in poglobitna činitelja pri rešitvi našega vseučiliškega vprašanja. Mogoče, da se v Ameriki ali v Franciji ali v Nemčiji lahko z dekretom oživotvori vseučilišče in

da to vseučilišče potem tudi uspeva, če je gmotno dobro podprto. Kajti Angleži, Francozi in Nemci so veliki narodi, ki imajo na razpolago duševnih in gmotnih sil v preobilju. Pri nas, v malem narodu je pa drugače. Gmotne strani dobrega vseučilišča – in le za tako nam gre; vseučilišča, ki ne bi bilo zmožno tekmovali z inorodimi, nam ni treba, ker nam bi več škodilo nego koristilo – ne bomo sami zmagovali, vsaj ne v doglednem času. Pač pa imamo tako duševno moč v sebi, katera si bo, če se razvije in dozori, izsilila priznanje tudi drugod in katera bi tudi edina mogla izsiliti od merodajne strani, da se nam da vseučilišče. Zato nam je v prvi vrsti mari to, da razkrijemo doslej zanemarjeno svojo duševno sposobnost in jo vsestranski izpopolnimo; s tem si vstvarimo pogoje za svojo znanstveno literaturo, vzgojimo si ljudi, ki bodo uživali to literaturo; ko imamo pripravljeno literaturo in ljudi – imamo šele podlago za svojo zahtevo po vseučilišču na Slovenskem."

"Kazati na to, koliko smo Slovenci že dali slavnih učenjakov, ki so svoje življenje in delovanje posvetili in žrtvovali drugim narodom na raznih vseučiliščih in ki so že umrli, se ne pravi dokazovati potrebo vseučilišča na Slovenskem, ampak k večjemu le tisto duševno energijo, zmožnost, katere je baš v Slovencih od nekdanj razmeroma v izobilju, če se primerjamo z drugimi narodi. Ta energija, ta zmožnost, primerno in pametno organizovana in razvita, bi šele morala dokazati potrebo vseučilišča na Slovenskem, in jo bode tudi dokazala. O tem niti ne dvomimo. Ampak zbrati se mora in konsolidovati in z njo pametno gospodariti. Univerze torej nimamo in je v nekaj letih še ne dobimo, ker si je ne moremo izsiliti. Pri tem ne kaže zidati na slovensko politiko in slovenske aktivne političarje; ako bi na to sredstvo mislili in računali, bi se močno vsteli. Da bi nam naši narodnostni nasprotniki šli v tem na roke, tega ne meni nihče, kakor tudi katastrof in čudežev ne gre pričakovati – skrajni čas je že, da se sploh otresemo te prazne vere, te razvade, ki podpira le našo zložnost in naše brezdelje ... Kaj nam tedaj še preostaja? Preostaja nam najzanesljivejša pomoč: vera in zaupanje v lastno svojo moč, v svojo energijo, v svoje delo. Sami

se uveljaviti, to je naša naloga; nič se zanašati na tujo pomoč, ko vemo, da je ne dobimo! Ako nimamo svoje univerze, iz katere bi prihajal naš inteligentni naraščaj, ako ga moramo pošiljati na tuja vseučilišča, kjer se mu milostno prepušča prostor za ali predurmi: kdo nam pa more braniti, da ne bi že sedaj svoje moči razvili in uveljavili doma med ljudstvom? Nihče nas ne more ovirati v tem, da začnemo pripravljavno delo za bodočo učeno univerzo za sedaj z ljudsko univerzo. In poleg drugih sredstev za uresničenje ideje ljudske univerze – nekakšne vseučiliške ekstenzije tedaj – najuspešneje lahko uporabljamo naša poljudno-znanstvena predavanja."

Iz napisanih besed, pa tudi iz vsebine Dermotovega članka z naslovom Vseučiliška ljudska predavanja (v bistvu gre za prevod besedila češkega profesorja Františka Drtine), objavljenega v osmi številki Naših zapiskov letnika 1903/1904, je mogoče razbrati veliko željo v Akademiji združenih razumnikov po domači univerzi, ki bi obzorja slovenskega ljudstva občutno razširila. V istem članku objavljene cilje, delovanje in aktivnosti, skupaj s podrobnim poročilom o opravljenih predavanjih društva Akademija v prvem polletju 1904, je namreč Dermota zaključil z besedami:

"Tega začetka predavanj, dasi je skromen, se predavateljem v naših razmerah ni treba sramovati. Nasprotno: če bi bil tudi še skromnejši, bi lahko pokazali nanj s ponosom. Kajti storili so to sami od sebe in sami iz sebe uvidevajoč, da so razmere rodile tako potrebo. Naglašati se pri tem mora, da med predavatelji ni bilo še nobene formalne organizacije, da se bo ta šele osnovala v obliki društva Akademije; predavatelje in sploh to skupino mladih je medsebojno vezala samo skupna ideja o potrebi ljudskih znanstvenih predavanj pri nas. Prostovoljno in radi so se podvrgli velikemu 'narodnemu davku'. Ta predavanja, katera so se izvršila od svečana pa do rožnika letošnjega leta, so imela zlasti namen:

- 1.) da se preizkusi teren in razmere, je-li to podjetje pri nas mogoče izvesti z uspehom,
- 2.) da se dokaže, da se bo pozneje, ko bo formalno društvo osnovano (do jeseni tega leta), to delo

gotovo na širši in trdnější podlagi posrečilo,
– izkratka

- 3.) da se dokaže s temi uvodnimi predavanji potreba društva Akademije in da ima ta skupina mladih pravico vsled tega zahtevati od vse slovenske javnosti, da jih ne ovira v ti dobri stvari.

Vse to troje je sedaj dokazano. Predavatelji in cela javnost naj iz tega dokaza izvajajo posledke za nadaljevanje zapričete delo, pa bomo imeli, dasi v

morda ponižnejši obliki nego drugod in nego bi bila državna univerza, svoje domače slovensko vseučilišče, čigar duševni zakladi bodo vsem odkriti in pristopni. To pa bodi in bode uvod za pravo akcijo, da nam bo država prisiljena dati slovensko univerzo!"

Dr. Vladimir Ravnihar, Dermotov stanovski kolega, soustanovitelj in predsednik Akademije, ki pravne študije ni opravil v Pragi, ampak na Dunaju, pa je v avtobiografiji z naslovom Mojega življenja pot,

Kraj	Štev.	Datum	Naslov predavanja	Predavatelj	St. poslušalcev	Debata po predavanju, vprašanja, o čem	Stan poslušalcev
Logatec	1	7. febr.	O sodišču. Kakšen naj ne bo človek pred sodiščem	Dermota	25	Iz civilnega prava, lastnina, posest	kmetje
	2	21. febr.	O kazenskem pravu in postopku	dr. Ravnihar	45	Iz civ. prava, o komasaciji	"
	3	6. marca	O prihodnjem socialnem razvoju kmetkega in obrtnega stanu	dr. Novak	50	O predmetu	"
	4	20. marca	Infekcija in desinfekcija	dr. Stojc	50	"	kmet. in obrt.
	5	4. aprila	O Japoncih	R. Kenda	150	"	"
	6	17. aprila	O alkoholizmu	dr. Robida	38	"	"
	7	8. maja	O vplivu vode na površje zemlje	I. Franke	80	"	"
Dražgoše	1	19. marca	O sodišču. Kakšen naj ne bo človek pred sodiščem	Dermota	35	Iz civ. in kaz. prava	kmet. (mlajši)
Selce n. Škof. Loko	1	10. aprila	O prisegi pred sodiščem	dr. Ravnihar	65	O predmetu	kmetje
	2	24. aprila	O raznih volilnih pravicah	dr. K. Vodušek			"
	3	8. maja	O Japoncih	R. Kenda	60	O rus. jap. voj.	"
	4	29. maja	O alkoholizmu	dr. Robida	62	"	"
	5	19. junija	O vplivu vode na površje zemlje	I. Franke	70	"	"
Zagorje na Nostr.	1	10. aprila	O kaznih	dr. Novak	70	O predmetu	kmetje
	2	8. maja	O prisegi pred sodiščem	dr. Ravnihar	70	O predmetu	"
	3	29. maja	Kako se je ravnati pri poškodbah	dr. Stojc	130	Praktična vprašanja	"
Velesov.	1	8. maja	O državljskih pravicah	F. Gärtner	80		kmetje
Zagorje ob Savi	1	23. maja	O poeziji za proletarce (Ada Negri)	I. Franke	100		organizovani delavci

skromnejši, bi lahko pokazali nanj s ponosom. Kajti storili so to sami od sebe in sami iz sebe uvidevač, da so

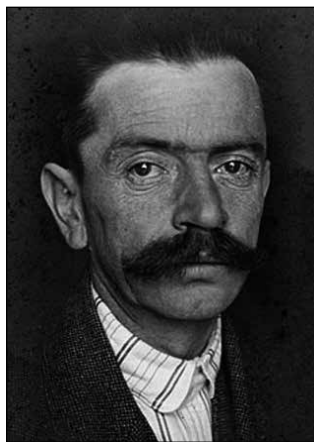
ljudskih znanstvenih predavanj pri nas. Prostovoljno in radi so se podvrgli velikemu „narodnemu davku“. Ta pre-

Preglednica preizkusnih predavanj ljudskega izobraževalnega društva Akademija, opravljenih v prvem polletju leta 1904, pred jesensko društveno uradno ustanovitvijo. V sklopu svojega članka z naslovom Vseučiliška ljudska predavanja jo je objavil dr. Dermota v osmi številki Naših zapiskov, julija 1904. Foto: Aleš Primožič

dogajanje v društvu opisal takole:

"Delo pri Akademiji je vse sodelavce tesneje družilo. Shajali smo se, akademsko razpravljali o tem ali onem aktualnem sodobnem vprašanju, tudi o politiki – vsak raz svoje stališče. Saj so bili pripadniki raznih struj in naziranj, po večini strankarsko neopredeljeni. Profesor dr. Dragotin Lončar – po prevratu šef prosvetnega oddelka in predsednik Slovenske Matice – in Anton Dermota, odvetniški kandidat v pisarni dr. Ivana Tavčarja, kasneje odvetnik v Gorici, sta bila prišla iz Prage iz – če smem tako reči – Masarykove šole, torej 'realista'. Dr. Dermota je potlej krenil v smeri proti socializmu in bil njega ideolog. Pri državnozborskih volitvah leta 1907 je nastopil kot števeni kandidat socialistične stranke. Bil je zelo razgledan in razborit mladenič, ki je mnogo obetal, a je vse prerano umrl v Gorici leta 1913. Dr. Josip Stojce, praktični zdravnik v Ljubljani, neurolog dr. Ivan Robida, kasneje vseučilišni docent in vodja psihiatričnega oddelka, profesor Robert Kenda, profesor dr. Fran Ilešič, od leta 1907 dalje predsednik Slovenske Matice, po prevratu vseučiliški profesor v Zagrebu, dr. Fran Novak, kasneje odvetnik v Jugoslaviji, senator in minister, cesarski svetnik prof. Ivan Franko, dr. Jernej Demšar, zdravnik v Ljubljani, vsi ti in še drugi so bili v Akademiji naša običajna družba.

Tudi Ivan Cankar je zahajal v naše društvo. Za praktično politiko in podrobno delo ni kazal po-



Sopotnik moderne in tudi dr. Antona Dermote:
Ivan Cankar. Foto: svetovni splet

sebnega smisla. Bil je pač poet in pisatelj, cinik brez primere, ali pa se je samo tako delal, ter se iz vsega norčeval. Večkrat je bil nekoliko 'nadelan' in tedaj ga je bilo polno sarkazma. Njegove zafrkancije so bile kolikor duhovite, toliko pikre. V stikih smo bili z novo narodno-radikalno strujo v dijaštvu, saj je njihova Prosveta zasledovala iste cilje kakor Akademija. Na povabilo smo se udeležili Prvega shoda narodno-radikalnega dijaštva 8. septembra 1905 v Trstu, ter sem tam na velikem javnem ljudskem shodu govoril o temi 'Tržaško šolstvo, srednje in visoke šole'. Kot zastopnika te struje sta leta 1906 prišla v odbor Akademije dr. Gregor Žerjav in prof. Pavel Grošelj in v tem poslednjem smo dobili imenitnega predavatelja, ki s svojimi predavanji ni prav nič zaostajal za predavanji zagrebških profesorjev. Imeli smo tudi zveze z osebnostmi v Trstu in Gorici (dr. Henrik Tuma), ki so se lotevali sličnega dela kakor naša struja v Ljubljani. Med vsemi nami je torej obstojala neka duševna vez, čeprav ne ravno v politični smeri v ožjem pomenu te besede. Enotni smo bili posebej glede našega kulturnega programa."

Akademija je predavanja prirejala najrazličnejšim vrstam poslušalcev, zlasti v rudarskih krajih po Sloveniji (zagorski revir, Idrija), v Ljubljani, pa tudi v Novem mestu, Cerknici, Radovljici in drugod. Že konec leta 1905 je Dermota z zadovoljstvom zapisal: "Na vseh 65 predavanjih je bilo okroglo 14.812 udeležencev, povprečno pri enem predavanju torej 227,8 poslušalcev. Bila so posamezna predavanja, prirejali so se tečaji. Predavalo se je na raznih krajih – industrijalnih, trgovskih, poljedelskih; predavalo se je različnim poslušalcem – izobražencem in proletarcem, dijakom in kmetom, liberalcem, socialnim demokratom, klerikalcem in nacionalnim šovinistom ... Povsod se je pa delalo z veseljem!"

Naslednje leto so se v društvo včlanila tudi posamezna delavska izobraževalna društva in čitalnice, med katerimi je bil najpomembnejši Ljudski oder iz Trsta, kjer je nekajkrat poleg Dermote predaval tudi Ivan Cankar. Temu je, zanimivo, po enem od goriških predavanj tamkajšnji liberalni časnik Edinost očital, da "ne zna slovensko", a mu je poročevalec

v Rdečem praporu, slavist Ivan Košťal nemudoma stopil v bran češ, "navzoči so iz Cankarjevih ust slišali res pravo, slovensko slovenščino".

Akademija je v nadaljevanju želela ustanoviti javno knjižnico s čitalnico v Ljubljani in prirediti delavske šole in počitniške vseučiliške tečaje, a ji ambicioznih načrtov predvsem zaradi pomanjkanja denarja ni uspelo uresničiti. Društvo je kasneje na Kranjskem nasledila delavska kulturna zveza Vzajemnost.

Toda Dermota se pri dosežem ni ustavil, saj je videl, kako razpada liberalizem, bil pa je tudi priča neprestanim razdorom v klerikalni stranki. Da bi rešil, kar se je od liberalizma pozitivnega rešiti dalo, je pozval neodvisne in napredne liberalce k ustanovitvi samostojne Slovenske gospodarske stranke, a je kaj kmalu spoznal, da se mladi, radikalni liberalni opozicionalci ločijo od starih liberalcev kvečjemu po praznih besedah ali pa še po teh ne. "Slovenski naprednjak je klečal pred svojimi maliki. Slep je veroval vanje in jih častil – dvomov ni poznal in jih tudi ni dopuščal. Mi pa smo v tem hoteli spoznanja, jasnosti!" so bile njegove besede razočaranja ob spoznanju bridke resnice. In prav ob tem spoznanju se je nazadnje med dvema možnostma odločil za socialno demokracijo. Postal je socialist in s svojo pozitivno osebnostjo tudi uspešen organizator ter neformalni vodja socialne demokracije na Slovenskem.

Sedaj šele se je lahko Dermotovo aktivno politično delo popolnoma razmahnilo. Bil je to namreč čas boja za enako in splošno volilno pravico, na vrata pa so kot naročene trkale prihodnje državnozbornske volitve v letu 1907. Na svojem prvem predvolilnem zborovanju 1. aprila 1907 v Mestnem domu v Ljubljani je Dermota nastopil skupaj z Etbinom Kristanom in Ivanom Cankarjem. Skupaj s Kristanom je tudi kandidiral na ljubljanskih občinskih volitvah ter dobil med uradniki in obrtniki razmeroma lepo število glasov, vendar ga je stranka na volitvah za državni zbor raje kandidirala v gorenjskem okrožju Radovljica-Kranjska Gora-Tržič. V predvolilnem času je prirejal agitacijske volilne shode med delavci in kmeti, in čeprav ni bil posebej sijajen ali gromoglasen govornik, si je z gladko tekočo besedo, jasno

mislijo in odličnim poznavanjem potreb delavcev in kmetov pridobil nemalo njihovih simpatij. Sicer skromnega volilnega uspeha se je razveselil predvsem zaradi priprave terena na naslednji volilni cikel in kot znak napredovanja socialističnega gibanja, pa tudi kot znak napredka v miselnosti gorenjskega delavca in kmeta.

Delovanje pri reviji Naši zapiski in nadaljevanje političnega udejstvovanja

Anton Dermota se je še nekaj pred nastankom Akademije, že v letu 1902, skupaj z Dragotinom Lončarjem pridružil ustanoviteljem na pobudo Jugoslovanske socialnodemokratske stranke (JSDS) ustanovljene prve slovenske socialne revije Naši zapiski (točneje bi jo bilo podnasloviti 'socialistična' namesto 'socialna'), Albinu Prepeluhu, Ivanu Kocmurju in Karlu Linhartu, ki je njene prve tri številke tudi uredil in nato urednikovanje prepustil Dermoti. 'Socialna revija' so jo po Prepeluhovem prizadevanju podnaslovili prav zato, da bi k sodelovanju privabili inteligenco masarykovcev, v prvi vrsti seveda dr. Dermoto in dr. Dragotina Lončarja. Masarykovci so se diskretnemu povabilu res odzvali in pozneje, v času borbe za splošno, enako in tajno volilno pravico v letih 1905 do 1907, tudi vstopili v stranko JSDS. Tako je v obdobju, ki je sledilo in trajalo vse do začetka prve svetovne vojne, prišlo do svojevrstnega, paradoksalnega položaja: na eni strani vodstvo JSDS nikakor ni sprejemalo masarykovstva, ampak je trdno ostajalo na pozicijah marksizma v enakem smislu, kot ga je razumela nemško-avstrijska socialna demokracija, pri čemer je njen strankarski vpliv ostal omejen v glavnem na maloštevilno industrijsko delavstvo, tako da je stranka, kar so ji tudi očitali, dejansko predstavljala le neke vrste zvezo strokovnih organizacij; na drugi strani pa so stali Naši zapiski kot nekakšna svobodna tribuna socialistične in s socializmom simpatizirajoče inteligence, kjer sta v nasprotju s strankino doktrino



Dr. Dragotin Lončar (1876–1954),
zgodovinar, politik in urednik,
Dermotov somišljenik in zaveznik.
Foto: svetovni splet

vendarle prevladovala revizionizem in masarykovstvo, poosebljena v dr. Antonu Dermoti in Albinu Prepeluhu-Abditusu, njima pa je pripadal tudi pretežno v zgodovinske študije usmerjeni dr. Dragotin Lončar. Do odprtega političnega konflikta med strujama v JSDS je tako prišlo šele po Dermotovi smrti, v zadnjih dveh letih prve svetovne vojne, poglavitni vzrok zanj pa je bilo nacionalno vprašanje.

Dermota je reviji vse do zadnjega leta pred smrtjo posvetil veliko svojih moči, skrbel za sodelavce, pisal številne članke in kritike ter jo zelo spodobno in na visokem nivoju uredniško oblikoval. Pod njegovim vodstvom so Naši zapiski postali najpomembnejša slovenska družboslovna revija pred prvo svetovno vojno, čedalje intenzivnejše ukvarjanje s socialnim vprašanjem pa je Dermoto vedno bolj zbliževalo s slovensko socialno demokracijo, v kateri se je, kot rečeno, leta 1907 tudi strankarsko organiziral, in to kljub temu, da ji je med drugim očital zanemarjanje agrarnega vprašanja in nezmožnost rešitve nacionalnega vprašanja. Njegovi očitki so bili povsem umešni, saj glede na konkretno politiko takratne socialne demokracije prav gotovo ni bil v zmoti. Ob neprižnavanju, oz. zanikanju diktature proletariata, je imel tudi do Marksovega nauka nekaj bistvenih zadržkov, marksizem pa se mu je zdel premalo etičen iz povsem preprostega razloga, ker je njegovo teorijo spoznaval v njeni reformistični, naj si bo Masarykovi ali pa soci-

aldemokratski revizionistični preoobleki. Šele potem ko je uredništvo revije v začetku leta 1913 prevzel dr. Henrik Tuma, so ideološke zavore uredniške politike malenkostno popustile, Naši zapiski pa so postali nekoliko bolj marksistično obarvani.

Vsi omenjeni zadržki pa dr. Dermote niso ovirali, da se ne bi z vso vnemo vključil v strankino delovanje. Tako je že na prvih državnoborskih volitvah na podlagi splošne volilne pravice in po formalni včlanitvi v JSDS maja 1907 v gorenjskih volilnih okrajih kandidiral na njeni listi. Kot politično skoraj neznanemu kandidatu brez pravega upa na zmago mu je s svojim prijetnim in umirjenim nastopom, predvsem z močjo argumentirane besede, uspelo pripraviti nekaj nadvse uspešnih predvolilnih shodov. Zbral je skoraj 800 glasov, več kot liberalni protikandidat, vendar še vedno občutno manj od klerikalnega. Ko je čez štiri leta ponovno kandidiral, sicer spet ni bil izvoljen, toda število prejetih volilnih glasov mu je uspelo podvojiti in je tako relativno napredoval mnogo bolj od obeh volilnih nasprotnikov.

V teh letih je skušal Dermota skupaj z razumniki, večinoma masarykovci, zlasti z Dragotinom Lončarjem in Albinom Prepeluhom, z Našimi zapiski teoretično utemeljiti poseben, slovenski tip socializma, ki naj bi po njegovih besedah vzklik iz rodne slovenske grude, iz slovenskih političnih, gospodarskih in kulturnih razmer, iz slovenskih ljudi in iz avtohtone slovenske zgodovine. Skupaj so zahtevali demokracijo, dvig kulturne zavesti, izboljšanje gmotnega položaja ljudstva ter korenite socialne reforme, odklanjali pa so revolucijo in vsakršno obliko nasilja.

Iz Dermotove politične publicistike je kaj lahko razbrati, da je bil v svojem bistvu meščanski demokrat, dosleden zanikovalec meščanske konservativnosti, ki pa se ni dokopal do pozitivnega socialističnega nazora, s katerim bi meščansko konservativnost ne le zanimal, pač pa tudi nadomestil z alternativno družbeno in nazorsko osnovo. Socializem mu je ostal notranje tuj, zato se s socialističnim gibanjem ni organsko nikoli zares zrasel, čeprav se je za socialista predstavljal brez zadržkov, tako po idejni kot po strankarski pripadnosti. Posebej pa je

treba poudariti, da je bil v letih pred prvo svetovno vojno eden redkih slovenskih intelektualcev, ki so verjeli, da slovenski narod ne bo propadel in da je pred njim svetla prihodnost. Sam je o slovenskem narodu in njegovi narodni zavesti dejal:

"Naša narodnost ni v nevarnosti in naš narod ne bo propadel, če se bo skrbelo za to, da se bo njegova zavednost, njegova kultura dvigala vedno višje in višje, opirajoč se na vedno globlje in močnejše korenine. Kaj zato, če nas kak Nemec obsodi na smrt, tiste moči pa nima, da to obsodbo izvrši nad kulturno visoko stoječim narodom, četudi maloštevilnim, kot je slovenski. Če naj bi se za idejo jugoslovanskega edinstva propaganda vršila na ta način, da se vzbuja narodni pesimizem in malodušno naziranje, da smo Slovenci že zato, ker smo majhen narod, obsojeni na propast, moram z vso odločnostjo to propagando pobijati kot škodljivo. Jugoslovansko edinstvo bo izvršljivo le na podlagi enakopravnosti in enakovrednosti, posebno kulturne, vseh narodov, ki naj jih obsega, pa nič drugače."

V njegovih besedah bi danes nemara zaznali protislovje, a je Dermota vsekakor že kmalu po prehodu iz 19. v 20. stoletje s svojim ostrim kritičnim duhom izpostavil in osvetlil bistveni slovenski politični problem –

za Slovence je koristno in smotno samo tisto delovanje, ki je v interesu enotnosti in složnosti vsega naroda.

Vendar pa ob miselnem preskoku v sedanost lahko razočarano ugotavljamo, da Dermotove vizije večini slovenskih političnih elit niti debelo stoletje pozneje še ni uspelo dobro umestiti v svoj politični besednjak, kaj šele da bi se rešitve tega že zdavnaj identificiranega problema resno in odgovorno lotile!

Naši zapiski so bili že od vsega začetka prisiljeni spopadati se z različnimi težavami in okoliščinami, saj jo je bila zaradi njene politične usmerjenosti redko katera tiskarna sploh pripravljena tiskati. Vse ljubljanske tiskarne so revijo povsem ignorirale, zato je prvi letnik tiskala tiskarna Slatnar v Kamniku, vse

naslednje do leta 1907, ko je revija zaradi finančnih težav za skoraj dve leti prenehala izhajati, pa tiskarna Pavliček v Kočevju. Konec leta 1908 so Naše zapiske obudili in revija je, okrepljena z novimi močmi, z izhajanjem nadaljevala. Uredništvo je ponovno prevzel dr. Dermota, izdajateljskemu konzorciju pa se je pridružil tudi inženir strojništva na Dunaju Josip Boncelj, velik domoljub in Dermotov rojak iz Železnikov. V konzorciju so bili poleg njiju še Josip Ferfolja, takratni odvetniški koncipient v Tolminu, Anton Kristan, strokovni tajnik v Ljubljani, Dragotin Lončar, profesor v Idriji, Karel Schweiger, računski revident v Ljubljani, Henrik Tuma, odvetnik v Gorici, Janko Žirovnik, odvetniški koncipient v Ljubljani, Karel Slanc, odvetnik v Novem mestu, in Viktor Kukec, posestnik v Ljutomeru.

Dermota je poleg ustvarjanja znanstvenih avtorskih člankov in urednikovanja dopisoval še v mnoge tedanje časopise in revije ter marsikatero napredno vsebino tudi prevedel iz češčine. Eden njegovih zadnjih odmevnejših pravnih nastopov pa je bil govor Ivana Cankarja, proti kateremu je bil avgusta 1913 uveden sodni proces zaradi pisateljevega znamenitega javnega predavanja z naslovom Slovenci in Jugoslovani. Tedaj se je Dermota idejno še močnejše zblížal z Dragotinom Lončarjem, Albinom Prepeluhom in odvetnikom dr. Henrikom Tumo, ki mu



Prof. ing. Josip Boncelj, Dermotov rojak iz Železnikov, ki se je leta 1908 pridružil izdajateljskemu konzorciju in sodelovanju pri Naših zapiskih. Foto: svetovni splet

je tudi prepustil svojo odvetniško klientelo in konec leta 1913 še urednikovanje Naših zapiskov. Revijo mu je do takrat z izhajanjem nad interesi stranke in vsakdanjega razrednega boja uspelo razviti v odlično periodično publikacijo socialističnega značaja in svobodno glasilo, z Našimi zapiski pa je tudi tlakoval pot kritičnemu obravnavanju slovenskega kulturnega življenja. Pri tem se je nesebično trudil med sodelavce uredništva privabiti čim širši krog naprednih mladih mislecev iz kulturnih in političnih krogov.

Dopisovanje z Zofko Kvedrovo

V pričujočem prispevku so nam podoba Antona Dermote naslikali njegovi sodobniki in raziskovalci njegovega življenja in dela, a teh na žalost ni prav veliko. Zato naj se v besedi, ki lahko osvetli marsikatero podrobnost o njegovem življenju, predstavi kar Antona Dermota sam. V literarni zapuščini pisateljice Zofke Kvedrove v Narodni in univerzitetni knjižnici (NUK) v Ljubljani je namreč ohranjenih dvajset nanjo naslovljenih Dermotovih pisem iz obdobja od leta 1902 do 1912, med ostanki Dermotove korespondence, prav tako v ljubljanski NUK, pa najdemo pet dopisov Zofke Kvedrove Dermoti in enega njegovi sestri Mariji Dermota, sestri Kandi



Zofka Kvedrova (1878–1926), slovenska pisateljica in publicistka, Dermotova iskrena prijateljica, s katero sta si dolgo in obširno dopisovala. Foto: svetovni splet

v samostanu Družbe usmiljenih sester sv. Vincencija Pavelskega v Ljubljani. Ohranjeni pisemski fond seveda ne predstavlja celotne korespondence med dopisnikoma, saj lahko že iz njihove vsebine izluščimo nadaljnjih pet Dermotovih in trinajst pisem Kvedrove, ki pa so po vsej verjetnosti izgubljena.

Zofka Kvedrova in Anton Dermota sta se seznanila v Pragi, kamor je tudi Kvedrova kako leto po vpisu Dermote na pravne študije prišla poslušat predavanja in se izobraževati. Shajati sta se pričela v Šumadiji, jugoslovanskem akademskem društvu, oziroma v Slaviji, društvu čeških akademikov, ki je bilo središče naprednih opozicijskih čeških dijakov socialističnega mišljenja in kamor so zahajali tudi študentje drugih narodnosti. Med njima se je razvilo čisto in globoko prijateljstvo, podobno prijateljstvu med bratom in sestro, ki ju je vezalo do konca Dermotovih dni. Svoja čustva in občutke je Kvedrova, nekaj časa poročena s Tonetovim prijateljem iz praških študentovskih časov, hrvaškim modernističnim pesnikom in kasneje zdravnikom Vladimirjem Jelovškom, izrazila v pismu, ki ga je prav na pogrebni dan pogreba poslala Tonetovi sestri Mariji v ljubljanski samostan. V njem pripoveduje:

"Ne morem Vam opisati, kako me je pretresla smrt Vašega brata. Morda Vam je kdaj pripovedoval o meni – o Vas mi je sam pravil večkrat – in vedeli boste, da sva si bila dobra prijatelja. Verjemite mi, kakor brat mi je bil! Saj kar verjeti ne morem: Tone, da je mrtev, zdaj popoldne ga pokopavajo! Zlata duša je bil in pošten človek. Če se spominjam najinega prijateljstva, najinih sprehodov po Pragi, najinih pogovorov, pa tistega potovanja po gorah, na katero me je bil vzel s seboj, njegovega obiska v Zagrebu, pa Gorice in Udin, kamor me je bil peljal, pa njegovih lepih pisem, ki mi jih je pisal prejšnje čase.

Verjemite, nikoli, prav nikoli ni bilo nobene sence med nama, nič nelepega; kakor

kristal čisto je bilo to prijateljstvo, čeprav so ljudje govorili včasih tako in tako. Vsaka minuta je bila čista in lepa, ki sem jo preživila z njim. Vedela sem za njegovo življenje, kakor je on vedel za moje. Boter je bil moji najljubši hčerki Maši in osebno je takrat prišel v Zagreb. Zadnja leta mi ni nič pisal. Jaz sem zvesto mislila nanj kakor prej, pisala sem mu večkrat, spominjala sem se ga in vpraševala znanke po njem. Vedela sem že prej, kmalu po smrti Mile Vdovičeve, da je bolehal. A bila sem prepričana, da se je popolnoma pozdravil tisto leto v Voloskem. Predstavil mi je v Solkanu svojo zaročenko Emo Fon in vedno sem mu v pismih prigo-varjala, naj se ženi, naj se ne obotavlja in naj se ne boji življenja.

Pripovedovali so mi, kako trdi, da je bolehen, a sama tega nisem verjela, kakor tudi oni niso verjeli. Mislili smo, da je postal melanholičen brez vzroka in da si samo domišlja, da je bolan. Kadar koli sem mu pisala kakšno razglednico, vselej sem mu pisala v tem smislu. Še zdaj o Veliki noči smo ga pozdravljali v takem tonu. Predstavite si: pričakovala sem, da dobim njegovo poročno obvestilo, prišel pa je njegov mrtvaški list. — O, dragi Tone. Res je bilo vse: slutil je, da je bolan, da se mu bliža smrt, a mi mu nismo verjeli. Kakor za bratom žalujem za njim. Umrli je, ali nihče ga ne bo pozabil, kdor koli ga je poznal ...

Malo je takih ljudi, kakor je bil Tone."

Dermotova pisma iz prejšnjih časov, o katerih govori Kvedrova in ki so se ohranila v njeni zapuščini, se res odlikujejo po toplini in odkritosrčnosti. Poleg tega osvetljujejo marsikatero črto njegovega značaja ali zanimivo podrobnost iz njegovega življenja, govorijo o njegovem kritičnem odnosu do družbe, o njegovem delovanju v njej in o njegovih

povsem osebnih problemih. Za nas, njegove rojake iz Selške doline, pa v pismih predstavljajo še posebno zanimivost podatki iz domačih krajev in zapisi o njih, kot tudi o srečanjih z domačimi ljudmi, ki jih je Anton Dermota v korespondenci z Zofko Kvedrovo opisoval še posebej slikovito. Njegova pisma iskreni prijateljski so le dokaz več, da družine, domačih krajev, gora in ljudi res ni nikoli pozabil, kažejo pa tudi to, kako predirljiv opazovalec dogajanja, ljudi in značajev je bil! Za pokušino in dopolnitev prave slike še z druge strani si dovolimo prebrati eno izmed njih. V navedenem pismu omenjene osebe in predmete smo večinoma spoznali že skozi pričujoči prispevek, nepoznane osebe ali pojmi so identificirani med opombami na koncu prispevka.

V Ljubljani, dne 17. 1. 06

Draga Zofka!

Ne samo Ti — tudi jaz postajam dobre in vesele volje! Kislica, kakor da bi se bila posušila v meni. Tudi jaz ne pozebem še tako kmalu! Ni vzroka za to. Življenje se mi obrača zopet na sončno in spomladno stran. Baš minulo nedeljo sem bil doma v Železnikih. Od lanske spomladi še nisem bil. S Schweigerjem sva šla skupaj. Tako me še nikoli niso sprejeli, tako ljubeznivo in lepo! Že zato sem jim hvaležen. Da sta bili mati in sestra veseli, je naravno; nekaj novega pa je bilo, da je oče svoje obnašanje do mene izpremenil docela. Zdaj bomo menda že končno živeli v miru! Veš, kadar prideš na Kranjsko, pojdeš z menoj tudi v naše kraje — svoje dobre ljudi bi Ti rad pokazal. Uživala boš, zlasti oče je zanimiv tip. Pa tudi druge boš videla, kakršnih po inih krajih ni. Jaz pojdem zdaj menda kmalu zopet mednje. Umirim se in razveselim se med njimi.

Da Te v planinsko društvo zapišem, bodi brez skrbi. Rad storim to. Kapitalist sem in od buržujskega špeha živim – pravi dr. Tavčar; nedavno prej pa je govoril, da imam jaz preveč šusa, da bi postal buržuj. – Zabavljaš, da hodim okrog pod hribi. I kako pa naj lazim po grebenih sedaj, ko je vse ledeno in nepristopno? Saj so že iz doline gorenjske gore tako imenitne, da človeku kar glavo zbegajo! Kakor zadnjič v Kranjski gori in Podkorenu – krasno je bilo. Ali pa predvčerašnjim, ko sem bil v Škofji Loki na komisiji ter se peš vračal do Medvod: najraje bi se bil potegnil na Gorenjsko višje in ondi promeniral pod planinami. In ko sem bil pred božičem v Radovljici, Begunjah in Lescah – oj, kako lepo je pri nas! Ko se vrneš po takem izletu ali komisiji v urad, uživaš ves teden v spominih. Tega nima Praga, niti cela Češka! Glej torej, da prideš zopet dol med nas!⁷

Ljubljansko življenje samo mi sedaj ne pride več tako do živega. Med tiste 'mlade', ki so stopili zadnje čase v očitno opozicijo proti Slov. narodu in ki se zbirajo okoli Našega lista⁸, se ne mešam preveč; z njimi se sicer nisem razšel, vendar o kakšni izrecni kooperaciji z njimi ne morem govoriti. Tudi Lončar, Prepeluh in Schweiger ne. Smo se bolj oklenili Naših zapiskov in Rdečega praporja⁹. Jaz n. pr. sem se dal organizirati in plačujem strankarski davek. Da pa se ne morem identificirati z opozicijo okoli Naš. lista je vzrok ta, da ne verujem v njeno moč, oziroma v njene moči. Preveč mi tišče v dnevno, praktično politiko in pa premalo so zanj pripravljene. Čutijo ugoden trenutek in ga na vsak način hočejo že sedaj izrabiti – v korist svoje osebne politike. Ako hočejo sami nastopati, nimam nič proti temu: povedal sem jim pa, da bodo škodili

vsej mlajši generaciji. Kar nas je okoli Naših zapiskov, raje še čakamo kakih 5 let ter se pripravljamo; situacija bo potem mnogo ugodnejša, ker se bo takrat že videlo, kaj bo z narodnimi radikali; liberalizem se bo pa pri nas sam še najbolj ujedel. Kaj sem doživel z dr. Tavčarjem? Če bi Ti kdo to pravil, Ti ne bi verjela! S Schweigerjem sva 28. 11. 05 šla edina izmed ljublj. inteligence za sprevidom. Jaz sem šefu zase povedal, da pojdem, Schweiger je pa tudi imel dovoljenje za čas od 10h do 12h. Pred božičem sva imela z dr. T. privaten, zafrkljiv pogovor, kakor sva jih imela prej skoraj vsak dan za dnem; bil je šaljivega značaja. Na vprašanje, kam da mislim o božiču, povem, da s Schw. v Opatijo. – Kaj je Schweiger tudi socialist? – Saj je bil z menoj par v procesiji 28. 11. – To pa je bilo povod, da je dr. T. natvezil Schweigerju disciplinarno preiskavo, ker je uradnik deželnega odbora! In Schw. je bil preteriran: dobil obljubo, da sploh ne bo avanziral, ker ga deželni glavar in Povše¹⁰ ne marata – zaradi naprednosti; in ko sem šel zaradi tega nad dr. T. v dež. odbor – nisem mogel verjeti, da bi bil on to naredil! – mi je povedal, da bo Schw. dobil ukor ali celo oster ukor; slednjega v tem slučaju, če se izkaže, da je bil Schw. 10 krat za rdečo zastavo, ozir. za Etb. Kristanom!! Jaz sem dr. T. sicer nekaj dobrih povedal, tako da me je skoraj ven vrgel: seveda Schw-ju nisem nič pomagati mogel. Ko bo preiskava končana, pride stvar v liste.

Pisal sem dr. Kušarju, če me vzame v Kranj za koncipienta. Pritrdil mi je. Vendar je par dni pozneje obljubo preklical, tako da za zdaj od dr. T. proč ne morem. Razumeti sem dal dr. T. precej jasno, kaj da je zdaj med nama. Zlasti odločno sem to akcentuiral na svojem javnem predavanju v

Mestnem domu, ko sem videl, da je dr. Tavčarjeva tudi prišla poslušat. Povedala mu je potem doma vse.

S predavanjem sem dosegel lep uspeh in 28. 1. 06 grem v Radovljico predavat.

Z Mašo Drenikovo živiva zopet v prav čedni zastopnosti. Vrag naj se razume – jaz samega sebe ne morem!

Piši mi kaj, zdaj ko si strašno vesela in imenitne volje¹¹!

Srčen pozdrav od prijatelja

Toneta.

Razmišljanje Dušana Kermaunerja o življenju in delu Antona Dermote

Ob koncu si za popolnejši oris osebnosti dr. Antona Dermota pogledjmo še hipotetični opis dogajanja, kot ga je 25 let po njegovi smrti projiciral in ga leta 1940 v reviji Sodobnost tudi objavil politik, zgodovinar in publicist Dušan Kermauner. Njegovo nadvse zanimivo razmišljanje o tem, kaj bi se zgodilo v primeru Dermotovega nadaljnega političnega delovanja, če ga prezgodnja smrt ne bi pretrgala, je v spodnjih vrsticah povzeto v celoti in vsebuje tudi Kermaunerjevo konstruktivno kritiko Dermotovega dela na eni in odlično recenzijo istega leta izdane in tudi že omenjene knjige Slovenski politični problemi v založbi Cankarjeve družbe iz Ljubljane na drugi strani. Kermaunerjeva objektivna ocena bo zagotovo pripomogla h kompleksnejšemu razumevanju Dermotove osebnosti, njegovega dela in politične zapuščine, skupaj s pogledom na nekoliko odmaknjeno obdobje, v katerem je naš premalo znani, zgodovinsko zapostavljeni rojak živel in deloval. Pogledjmo torej celotno Kermaunerjevo objavo, pri čemer ne smemo zanemariti njene 70-letne časovne odmaknjenosti:

"Lani v maju¹² je preteklo četrto stoletje od smrti dr. Antona Dermote, vodje slovenskih masarykovcev – socialistov in urednika Naših zapiskov, ki si je bil pridobil močno upoštevano stališče v slovenski publicistiki svoje dobe. V teh razgibanih zadnjih petindvajsetih letih je Dermotovo delo že močno zatonilo v pozabo, čemur se ne moremo čuditi, saj pripada vsebinsko skoraj docela tolikanj odmaknjeni nam predvojni dobi, ki je ni v mnogih pogledih preraščalo v bodočnost. Da se je Dermotovo delo nadaljevalo v svetovni vojni in po prevratu, bi nam bil mnogo bližji in ne bi tako poredko obujali spomina nanj. Če izhajamo iz idejnih osnov, ki si jih je bil Dermota postavil v poldrugem desetletju svojega javnega delovanja, in če si zamislimo, kakšen bi bil njegov nadaljnji samorasli razvoj v okolju, iz katerega ga ne moremo iztrgati, ne moremo dvomiti, da bi bil šel Dermota v bistvu isto pot, ki sta jo šla njegova najbližja somišljenika in sodelavca dr. Dragotin Lončar in Albin Prepeluh Abditus.

Ta pot bi bila naslednja: bankrot mednarodne socialne demokracije ob nastopu svetovne vojne ne bi bil pretresel njegove socialistične vesti in ga povedel h globljemu pojmovanju socialističnega problema, ampak bi mu bil samo odvezal roke nasproti idejnemu bistvu socializma, ki mu je bilo že dotlej notranje tuje. V zadnjem vojnem letu bi ga našli v skupini slovenskih socialističnih intelektualcev, ki je stopila v opozicijo zoper vodilno skupino v naši socialni demokraciji; 'socialistična omladina' bi si ga bila gotovo postavila na čelo. Idejnopolična smer te struje bi bila pač bistveno ista, le udarne moči bi imela z njim znatno več. Dermota je bil v svojem krogu edina prava politična natura po svoji duhovni in dejavni

usmerjenosti, zato ga je tudi predstavljal nav-
zven. Upravičeno je dr. Lončar že v dobi 'soci-
alistične omladine', v začetku leta 1918 tožil
Prepeluhu (v pismu od 6. II. 1918) nad vrzeljo,
ki jo je povzročila Dermotova prezgodnja smrt
in pozneje, v dobi razsula socialne demokracije
zapisal (v glasilu JSDS, Jugoslovanske socialno
demokratske stranke, Naprej od 22. V. 1920),
da je zadel socialistično gibanje na Slovenskem
na pragu svetovne vojne občuten udarec s
smrtjo Dermote, ki je bil aktiven politik in mož
znanja in značaja. Dermota bi bil gotovo zavzel
v poprevratni socialistični politiki v Jugoslaviji
tisto mesto, ki je pripadlo Prepeluhu, globlje-
mu teoretiku, a okornejšemu politiku. Ideje in
načrte svojega kroga bi spretnije zastopal in
mu tako priskrbel ugodnejše politične pozici-
je tudi pri razhodu s socialno demokracijo na
vprašanju slovenske avtonomije v Jugoslaviji.
Seveda je ta zamisel Dermotove nadaljnje poti
le pogojnega značaja in smo jo uporabili le kot
sredstvo, da opozorimo na pot, ki jo je dejansko
šel njegov krog, katerega politična smer je bila
tudi njegova, in da oznamujemo njegov
pomen v tem krogu. Nujne usode predvojne-
ga slovenskega socializma bi tudi Dermotova
osebnost ne mogla bistveno spremeniti ...

Spomin na Dermoto nam je sedaj oživila
Cankarjeva družba, ki je izdala med svojimi
letošnjimi knjigami tudi zbirko Dermotovih
čankov pod naslovom Slovenski politični
problemi (120 strani). Kakega zadovoljivega
odgovora na današnje slovenske politične pro-
bleme ta zbirka bralcu ne more nuditi in je ne
bi nudila tudi tedaj, če bi bil izbor popolnejši
in obsežnejši. Tudi taka popolnejša zbirka, ki
bi bila bolj zaželen, bi bila predvsem gradivna
knjiga za zgodovinarja, ne pa teoretična čitan-
ka za današnjega človeka, ki se mu zastavljajo
problemi v vse drugačnih zvezah, kakor pa so
se zastavljali v tako zelo drugačni predvojni

dobi Dermoti in njegovemu krogu. Varljivo se
nam zdi pričakovanje izdajateljev, da bodo ob
tej zbirki 'bralci z največjim pridom primerjali
današnje razmere z dosedanjim našim poli-
tičnim razvojem in iz tega primerjanja dobili
pobude, da se bodo mogli lažje "bojevati na
težki poti do cilja". Tako primerjanje in take
izpodbude bi bili morali izdajatelji zbirke da-
našnjim bralcem omogočiti z zadostnim ko-
mentarjem in analizo zgodovinskega ter zlasti
idejnega gradiva, ki ga vsebujejo Dermotovi
spisi; osvetliti bi bilo treba Dermotovo mesto
v razvoju naše socialistične misli, gibanja in
naroda in tako dati bralcu ključ za kritično
razumevanje njegovega dela. Uvodni sesta-
vek o Dermotovem življenju in delu, ki ga je
napisal C. Š. (32 strani), pa ne predstavlja niti
poskusa take osvetlitve in analize, ampak nudi
le nekaj dodatnega gradiva pretežno zunanje
opisnega značaja; Dermotove idejne pozicije
nam konkretnije ne oznamujejo in ostaja
povsem pri predvojnih merilih, kar je sploh
značilno za duhovno stagnacijo povojne so-
cialne demokracije ... To predvojno ozračje
cele knjižice je povrh dopolnjeno še v jezikov-
nem pogledu: članki so podani v čistih ponati-
slih, niso popravljeni po današnjem pravopisu
in po današnji književni slovenščini, kar nam
pri podobnih izdajah nalagata okus in dolžna
skrb za jezik. Kaj nam torej izpovedujejo izbra-
ni Dermotovi članki zanj in za nas? Kažejo nam
njegovo močno stran, njegovega ostroumnega
duha, ki zastavlja in rešuje vprašanja z ostrimi
prijemmi, hkrati pa tudi njegovo šibko stran, po-
manjkanje globine, pomanjkanje teorije, ki bi
ga povedla do vzrokov dogajanja, do vzmeti
in vzvodov, skritih pod njegovim površjem.
Dermota je bil oster kritik dejanja in nehanja
liberalnih in klerikalnih konservativcev svoje
dobe, a se je v bistvu tudi omejeval na to kri-
tiko; pri njem pretežno prevladuje nekako

politično 'pridiganje' nasprotnikom. Pozitivnih temeljev za politiko, ki naj bi premagala napadano konservativnost, pa ne postavlja, socialistične politike ne bogati, je ne spravlja na nova pota. V njegovih člankih ni skoraj nobenih programatičnih socialističnih misli, ne odkrivajo nam nobene bistvene črte socializma sploh ali slovenskega socialističnega gibanja posebej. Postavlja se nam bistveno vprašanje, zakaj je bila Dermotova duhovnost takšna. Pravi odgovor najdemo edinole v njegovi idejni poziciji: Dermota je bil v bistvu radikalen meščanski demokrat, dosleden zanikovalec meščanske konservativnosti, ni se pa dokopal do pozitivnega socialističnega nazora, ki meščansko konservativnost ne samo zanikuje, ampak jo tudi nadomešča z drugo družbeno in nazorsko osnovo. Socializem mu je ostal notranje tuj, s socialističnim gibanjem se ni organsko zrasel, čeprav se je brez pridržkov predstavljal za socialista po idejni in strankarski pripadnosti; ta njegova pripadnost je bila zgolj mehanična (s to oznako ga pravilno označuje Tuma v Spominih, str. 317/8). Naravno je, da zato pri njem kakšne pozitivne socialistične prepričevalnosti ni najti. Najdemo pa pri njem ostro oznamovanje negativnih črt obeh konservativnih slovenskih taborov sploh in njunega konkretnega ravnanja posebej. Ta kritika tvori pretežno miselno vsebino njegovih člankov, ki so izbrani v tej zbirki, pri vrsti člankov celo izključno vsebino. Značilen je v tem pogledu njegov prvi večji politični članek Stari in novi program iz prvega letnika Naših zapiskov (leta 1903), v katerem se je kritično lotil vsezaverodomesarjevstva in liberalnega nedela, skritega za velikimi besedami, ter skušal presaditi k nam Masarykovo geslo vztrajnega 'drobnega dela'. Tudi v edinem članku, kjer se je lotil važnega taktičnega problema socialistične politike, ali naj bi z vidika protiklerikalizma

podpirala liberalno stranko zoper močnejšo nasprotnico, se nam kaže Dermota v bistvu kot kritični obsojalec bankrotiranega slovenskega liberalizma; njegovi 'naprednosti' je odrekel vsakršno vrednost in s tem vsakršno podporo. Povojna socialna demokracija se tu od Dermote na žalost ni učila ... Iz spominskega članka Masaryk in Slovenci (leta 1910) vstane pred nami ostro začrtani duhovni obraz slovenskih masarykovcev, ki so morali zaradi svojega doslednega demokratizma pristati v socialni demokraciji. V člankih Socializem na Slovenskem (pravilen bi bil naslov 'Slovenski socializem') in Naši socialni problemi imamo samozavesten zagovor nazorskega dela Dermotovega kroga, ki si je prizadeval presaditi socializem v posebne slovenske razmere in tako ustvarjal 'slovenski tip socializma'. Kakor sem razložil že v študiji Prepeluhov idejni razvoj (poglavje V.), zasluži tako oznamovanje edinole Prepeluhovo delo; v sodelovanju med masarykovci in Prepeluhom so glede socializma sprejemali idejno prvi od drugega in ne obratno!

Največkrat se je v bližnji preteklosti imenovalo Dermotovo ime v zvezi z njegovim odločnim zastopanjem slovenskega stališča zoper novoilirstvo. V zbirki imamo njegov članek o 'slovenstvu in jugoslovanstvu' iz Naših zapiskov leta 1912, v katerem razodeva svojo živo vero v bodočnost slovenskega naroda v polemiki s črnogledimi malodušneži, ki so utemeljevali utonitev slovenstva v jugoslovanstvo z razlogom, češ, Slovenci nimamo bodočnosti, ker smo premajhni, da bi mogli vzdržati pritisk mogočnih sosedov. Morda bi bilo bolje, da bi v zbirki izšel obširnejši Dermotov sestavek o tem vprašanju in hkrati njegov poslednji članek Ilirizem, novoilirizem, jugoslovanstvo in Slovenci, ki je bil priobčen v težko dostopnem praškem tedniku Slovanský Přehled (marec, april 1914, št. 20–25/6) in ki ga v slovenščini sploh nimamo!

Tudi tej, najvažnejši sestavini Dermotove idejne dediščine, njegovi veri v slovenstvo, žal povojna socialna demokracija ni sledila. Kakor smo zgoraj ugotovili, bi moralo danes biti težišče pri obravnavanju Dermote in njegovega kroga v kritični analizi, ki bi premagala njegovo nezadostno idejno pozicijo ter njegovo pozitivno dediščino postavila na trdnješo osnovo, a izdaja Cankarjeve družbe z naslovom Slovenski politični problemi take analize niti ne nakazuje. Zato je edicija pozitivna le toliko, kolikor veje iz nje ostri Dermotov kritični duh, ki je že pred tridesetimi leti zastavil bistveni slovenski politični problem – za Slovence je koristno in smotno samo tisto delovanje, ki je v interesu enotnosti in složnosti vsega naroda (glej zadnji članek zbirke z naslovom Ideja slovenskega naroda in slovenski voditelj). Koliko časa še bodo Slovenci politično v službi koristi in smotrov, ki nimajo nič opraviti z resničnimi koristmi slovenskega ljudstva in ki so naravnost nasprotni tistemu, kar naj bi zares bila prava 'ideja slovenskega naroda'?"

(Dušan Kermauner o delu dr. Antona Dermote in njegovem obdobju, objavljeno leta 1940 v reviji Sodobnost)

Naj prispevek Dušana Kermaunerja sam zaključim s kančkom retorike namesto odgovora na vprašanje v njegovem zadnjem stavku!

Ko preberemo do poslednjega ločila še zadnjo od citiranih vrstic avtorjevega kritičnega zapisa, se nam kar samo od sebe ponuja vprašanje:

"Mar zgoraj zapisane besede o Dermotovem kritičnem duhu, ki je bistveni slovenski politični problem že zdavnaj prepoznal, ne zvenijo nekam znano in aktualno tudi v današnjem času?!"

Beseda avtorja z navedbo virov in literature

Že kar nekaj časa je v uredništvu našega zbornika tlela misel o prispevku, ki bi nam nekoliko osvetlil in približal osebnost in delo dr. Antona Dermota, našega prezrtega, vendar nadvse pomembnega rojaka, ki večino svojega kratkega življenja ni preživel v Železnikih ali pa ga je vsaj v domačem kraju preživel bore malo. Ker gre za mojega sorodnika, bil je namreč po materini strani Miri Primožič, rojeni Dermota, brat mojega starega očeta Jakoba Dermote (rodbinske vezi sem podrobneje opisal v uvodu pričujočega prispevka), in ob zavedanju, da bo zaradi oddaljenosti njegove ere in v pomanjkanju materialov za pripravo kvalitetne biografije to vse prej kot lahko delo, sem v kislo jabolko zagrizel kar sam.

V hiši pri Dermotovih s sedanjim naslovom Na plavžu 11 v Železnikih, njegovi in moji rojstni hiši, razen dveh na hrbtne strani popisanih fotografij in osmrtnice nisem našel nič uporabnega. Večino podatkov, ki mi jih je nato s temeljitim preverjanjem, primerjanjem in analizo, vsaj upam, uspelo zaokrožiti v smiselno in berljivo, na zgodovinskih dejstvih ter zapisanih besedilih zgodovinarjev in Dermotovih sodobnikov temelječo vsebino, sem se zato večinoma trudil izbrskati iz dokumentacije v digitalni obliki, dostopne na medmrežju. Kar nekaj uporabnega sem skupaj s fotografijami našel tudi v fondu domače knjižne police, vključno s knjižico z naslovom Slovenski politični problemi (O dr. Antonu Dermoti, izdala in založila Cankarjeva družba leta 1940 v Ljubljani). In prav v tej ediciji sem našel tisto pravo informacijsko stezico, ki me je privedla do osnovnega vira, arhivov revije Naši zapiski (Narodna in univerzitetna knjižnica, spletna URL: [URN:NBN:SI:DOC-CH4UATML](http://www.dlib.si), <http://www.dlib.si>), saj mi je ravno ta portal služil kot pravi informacijski bazen v prispevku uporabljenih avtentičnih podatkov, zgodovinskih dejstev in nekaterih v prispevku objavljenih fotografij. V veliko oporo sta mi bila tudi leta 1956 v prvi številki tretjega letnika Loških razgle-

dov objavljeni članek dr. Branka Berčiča z naslovom Prezrti jubilej dr. Antona Dermote in pa prispevek z naslovom Življenje, lik in delo dr. Antona Dermote izpod peresa dr. Franca Rozmana, ki je bil prav tako v Loških razgledih objavljen leta 1979, v prvi številki 26. letnika.

Čisto na koncu pa še tale zanimivost ...

Spomnim se, da sem pred davnimi leti, še kot osnovnošolski mulc, v domači hiši z veliko krušno pečjo, v vgrajeni stenski omari, polni takšnih in drugačnih zanimivosti, katere ključ je strogo varovala in ga ob neki priliki pozabila v ključavnici sama stara mama Alojzija (sicer svakinja dr. Antona Dermota, oz. soproga njegovega brata Jakoba), izbrskal zanimiv rekvizit, ki mi je bil sprva povsem tuj in ga tedaj seveda še nisem poznal. Šlo je za znamenita očala – ščipalnik, ki ga Anton Dermota uporablja na obeh poznanih, uradnih fotografijah: eno je izdelal fotograf Avgust Blaznik v Škofji Loki, drugo pa fotoatelj Niggel v Gorici, kot je razvidno iz obeh fotografskih žigov, in sta k sreči v originalu še obe shranjeni v domačem arhivu. Z istim ščipalnikom na nosu je dr. Antona Dermoto na doslej nikoli objavljenem portretu, ki se je, prav tako k sreči, ohranil v snovni dediščini, leta 1909 upodobil slovenski slikar s Tržaškega Avgust Andrej Bucik (1887–1951), čigar avtorstvo je nesporno in jasno razvidno iz signature na originalni upodobitvi, objavljeni pod mojim podpisom čisto na zaključku pričujočega prispevka. Pri ugotavljanju avtorjeve identitete mi je s svojim bogatim znanjem in strokovnostjo prijazno pomagal Jernej Hudolin, generalni direktor Zavoda za varstvo kulturne dediščine iz Ljubljane in domačin iz Železnikov, ki je vedno pripravljen priskočiti na pomoč in se mu zato iskreno zahvaljujem.

Manj sreče od ohranjenih fotografij in portreta pa je imel ščipalnik spoštovanega prastrica, ki je iz pozabljenosti stare mame Alojzije na eni in matranja mojega firbca na drugi strani, kot neznanska zani-



Avgust Bucik: Dr. Anton Dermota na še nikoli objavljeni upodobitvi, portretu s svinčnikom. Avtor portreta, v Trstu rojeni slovenski slikar in portretist s polnim imenom Avgust Andrej Bucik (22. 8. 1887–30. 6. 1951) je dr. Dermoto, najverjetneje v Gorici, portretiral leta 1909, kar je razvidno s signature na umetnini. Foto: arhiv Aleša Primožiča

mivost, dejansko pa tega ne hoteč, dolgoletno varno destinacijo v omari zamenjal za nezanesljiv korak v novodobno resničnost, da bi kasneje za vselej izpuhtel neznano kam, v nepovrat. Nesrečnemu pomagala za boljši vid mojega prastrica tako na koncu, po dolgih desetletjih latentnega stanja v zidni omari Dermotove rojstne hiše vendarle ni bilo usojeno preživeti in si dobro stoletje kasneje prislužiti status kultnega zgodovinskega pomnika nekega obdobja iz preteklih časov.

Kar je pravzaprav škoda, saj bi lahko v nasprotnem primeru doživel pravo zgodovinsko transformacijo ter dandanašnji zaslužen užíval v vlogi nadvse cenjenega, a žal za vedno izgubljenega artefakta lastnine dr. Antona Dermote kot nema priča prepletanja dogodkov, osebnosti in ljudi iz časov njegovega življenja.

Bogve, kaj vse je in česa ni uspelo videti izgubljenemu binoklu mojega spoštovanega sorodnika ...

Opombe:

- ¹ Francosko "fin-de-siècle", slovensko "koniec stoletja", kar se v zgodovini pojmovno nanaša na značilnost ali podobnost literarnega in umetniškega ozračja poznega 19. stoletja s prefinjenostjo, eskapizmom, skrajnim estetizmom, svetovno utrujenostjo in modnim obupom, pa tudi s simbolizmom, tesnobo in dekadenco, propadanjem družbe ob koncu istega stoletja; preneseno bi izraz lahko pomenil tudi v smislu "ko se stoletje ni hotelo končati".
- ² "Vae soli!" je latinski izraz in pomeni 'Gorje osamljenemu človeku!' Op. a.
- ³ Leta 1844 pri Sv. Trojici v Slovenskih goricah rojeni in leta 1914 umrli slovenski pisatelj, nekoliko starejši Dermotov sodobnik, ki si je trudoma, brez formalnega izobraževanja, pridobil precejšnje literarno znanje in spoštovanja vredno splošno izobrazbo ter bil posledično vselej in povsod dobrodošel sogovornik, op. a.
- ⁴ Gostilna v Mojstrani, op. a.
- ⁵ Dr. Jan Magiera, poljski profesor slovanskih jezikov, s katerim se je Dermota zbližal leta 1900, ko se je udeležil proslave ob petstoletnici krakovske akademije, op. a.
- ⁶ Solkanska gostilna z dolgoletno tradicijo, op. a.
- ⁷ V času tega Dermotovega pisanja je Kvedrova živela v Pragi, spomladi istega leta pa se je preselila v Zagreb.
- ⁸ Neodvisno politično glasilo.
- ⁹ Glasilo jugoslovanske socialne demokracije v Trstu.
- ¹⁰ Fran Povše, odbornik in referent kranjskega deželnega zbora.
- ¹¹ Občasno so Kvedrovo mučila obdobja depresije, kar je seveda Dermota dobro vedel.
- ¹² Gre za leto 1939, op. a.

